

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Dějin umění

Bakalářská práce

Anna Mašátová

Výtvarné projevy v prostředí českého undergroundu 70. a 80. let

Art manifestations of the Czech Underground culture in the 70's and 80's

Poděkování:

Děkuji PhDr. Marii Klimešové, PhD. za odborné vedení a svým rodičům za podporu.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně,
výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 11. 8. 2010

Podpis

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Jana', written in a cursive style.

Anotace:

Tato práce se zabývá výtvarnými projevy v prostředí českého undergroundu 70. a 80. let 20. století. Text se snaží obsáhnout veškeré umělecké aktivity od pódiových prezentací hudebních undergroundových skupin po akce výtvarných skupin a jednotlivých umělců se zaměřením na Křižovnickou školu čistého humoru bez vtipu, tvorbu Zorky Ságlové a Aktuálu Milana Knížáka. Cílem práce je vytyčení společných i rozdílných znaků tvorby a představení největších uměleckých osobností tvořících v undergroundu.

Annotation:

This thesis is concerned with the art manifestations of the Czech Underground culture of the 70's and 80's. The text is attempts to cover all the artistic activities from stage presentations of czech underground's bands to actions of art groups and individual artists. The focus is on the Czech art group Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu and the activities of Zorka Ságlová and Milan Knížák's art group Aktual. The purpose is to lay out the common and differing features of their activities and present the greatest personalities of the Czech underground.

Klíčová slova:

Akce

Akční umění

Happening

Ivan Martin Jirous

Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu

Land-art

Milan Knížák

Underground

Zorka Ságlová

Keywords:

Action

Action art

Happening

Ivan Martin Jirous

Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu

Land-art

Milan Knížák

Underground

Zorka Ságlová

Obsah	
Seznam zkratk	7
Úvod	8
1 UNDERGROUND	9
1.1.1. Vznik undergroundu	9
2 HISTORIE ČESKÉHO UNDERGROUNDU	11
2.1 Periodizace českého undergroundu	12
2.2 Počátky českého undergroundu – 50.léta	13
2.3 60. léta českého undergroundu	14
2.4 70. léta českého undergroundu	16
2.5 80. léta českého undergroundu	17
3 OSOBNOST IVANA MARTINA JIROUSE	20
4 PROPOJENÍ HUDBY A VÝTVARNÉHO UMĚNÍ V ČESKÉM UNDERGROUNDU	20
4.1 Skupina The Primitives Group	20
4.2 The Plastic People of The Universe	22
4.2.1 Vystoupení The Plastic People of the Universe	24
4.3 DG 307	24
5 KŘIŽOVNICKÁ ŠKOLA ČISTÉHO HUMORU BEZ VTIPU	26
5.1 Členové Křižovnické školy čistého humoru bez vtipu	27
5.2 Aktivity Křižovnické školy čistého humoru bez vtipu	28
6 ZORKA SÁGLOVÁ	34
7 MILAN KNÍŽÁK A AKTUAL	37
7.1 Hudební skupina Aktual	39
Závěr	41
Seznam použité literatury a odborných pramenů	43
Obrazová příloha	46

Seznam zkratk:

KŠ – Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu

PG – Primitives Group

PPU – The Plastic People of the Universe

RR – Revolver Revue

VŘSR – Velká říjnová socialistická revoluce

Úvod

Práce mapuje výtvarné projevy v prostředí českého undergroundu 70. a 80. let 20. století, kdy byla svobodná umělecká tvorba komunistickým režimem potlačována, musela proto vznikat v ilegalitě, tedy mimo oficiální kulturu.

Underground, jakožto spojující prvek, jsem popsala v úvodních kapitolách, pro které mi byly cenným zdrojem eseje o undergroundu Milana Pilaře, Ivana Jirouse, Milana Machovce, Václava Havla a Martina C. Putny.

V následujících podkapitolách jsem se podrobněji zaměřila na historii české undergroundové scény od 50. do 80. let s důrazem na osobnosti a skupiny v undergroundu tvořících. Samostatnou kapitolu jsem věnovala největší osobnosti českého undergroundu Ivanu Martinu Jirousovi.

Čtvrtá kapitola se zabývá vazbami mezi skupinami The Primitives Group, The Plastic People of the Universe a DG 307 s manželi Jirousovými a výtvarníky Dušanem Kadlecem, Zorkou a Janem Ságlovými. Popsána jsou i jednotlivé pódiové prezentace při koncertech a propojení s Aktualem Milana Knížáka s Sen noci svatojánské bandem. Nejvýznamnější zdroj informací byl seriál České televize Bigbít, fotografické záznamy Jana Ságla a Jirousova publikace Pravdivý příběh Plastic People, stejně jako rozhovory, vzpomínky a webové stránky účastníků.

Poslední tři kapitoly tvoří popis aktivit Křižovnické školy čistého humoru bez vtipu, Zorky Ságlové a Aktuálu Milana Knížáka od 60. do 80. let. Jako prameny byly využity publikace Dějiny českého výtvarného umění VI, Slovník českých a slovenských výtvarných umělců, Akční umění Pavlíny Morganové, i katalogy a monografie jednotlivých výtvarníků. I zde jsem využila audio rozhovorů z produkce Českého rozhlasu.

Neméně důležitým zdrojem se staly undergroundové časopisy Vokno, Sešity, Revolver Revue, umělecké revue Výtvarné umění a Výtvarná práce.

Cílem práce je zdokumentování uměleckých vazeb v českém undergroundu a nalezení možných společných jednotících prvků.

1. UNDERGROUND

„Neexistuje v lidských dějinách období, které by bylo bezezbytku obdobím šťastným, a skuteční umělci byli vždycky ti, kteří upozorňovali na to, že věci v pořádku nejsou. Proto je jedním z výsostných znaků umění vytváření neklidu. Cílem undergroundu na Západě, je přímo destrukce establishmentu.“¹

1.1 Vznik undergroundu

Underground vznikl v 60. letech 20. století na západním pobřeží USA, odkud se šířil do Evropy přes Velkou Británii a Německo.

Hnutí undergroundu pracuje převážně s uměleckými prostředky, ale samotné umění by mělo být pro umělce spíše cestou než cílem. Do undergroundu se zařazují různá hnutí od beatníků, přes hippies, punkery až k disidentům. Pro země na západ od nás platí, že, ačkoliv se dá do „podzemí“ sestoupit, není nijak organizováno.

Martin C. Putna spojuje význam undergroundu s určitým časovým obdobím – u nás 50. a 70. let - konkrétními osobnostmi a místy – Praha, Mostecko, Brno aj.

Underground popisuje jako *„onen typ podzemí, kam se vstupuje dobrovolně, kdy primárním motivem není vyděšenost z ‘normálního‘ světa a neschopnost se v něm uchytit a prosadit (aniž by tu byla zcela bez role), nýbrž jeho vědomé odmítnutí, negace, zhnusení systémem jeho hodnot nebo lépe výkladem, jaký obecným hodnotám dává.“²*

Způsoby, jakým se do podzemí dostat jsou dle M. C. Putny čtyři:

- „1) odpor k oficiálnímu světu a jeho kultuře
- 2) odchod z něho
- 3) sdružení s lidmi podobně uvažujícími
- 4) vytváření jiného, paralelního světa s jinou kulturou a jinými hodnotami“³

Podzemní kultura jde proti politickým a konzumním konvencím. Rozhodně nemůžeme zaměňovat termín UNDERGROUND a DISENT. Zatímco underground je volným uskupením lidí nejrůznějšího zaměření, dissent je organizovanou politickou aktivitou, která v českém

¹ Ivan Martin JIROUS: Pravdivý příběh Plastic People, Praha 2008, 22-23

² Martin C. PUTNA : My všichni buřiči a měšťáci, Praha 1994, 139

³ Ibidem, 140.

prostředí po pádu komunismu zanikla. Pojmy underground i disent můžeme zařadit pod obecnější pojem alternativní kultura.

Zmínit musíme i termín paralelní polis (paralelní kultura) tedy kulturu souběžnou – ale naprosto odlišnou – s kulturou oficiální.

„ Underground je specifický jev moderní společnosti, ačkoliv lze najít i v historii jeho analogie. Underground není žádná organizace, nemá žádné vedení atd.atd. a je nepochybné, že je to jev iracionální, překračující hranice a ve všech zemích má určité společné rysy, kromě svých místních, regionálních specifík. Těmi společnými rysy se zdají být v první řadě antiautoritářství a antielitářství. Musím tu znovu opakovat, že chápu jako neobyčejně pravdivou odpověď Marcela Duchampa, že „umělec budoucnosti může být jenom umělcem v undergroundu“. V západním světě se stává, že umělec, který nemá sílu zůstat underground, je jako umělec prakticky zničen komerční kulturou. U nás je pak zpravidla zničen mravní korupcí, jakmile se dostane blíž k establishmentu. Je to pochopitelně větší hrozba pro mladé umělce a intelektuály. Míň to hrozí těm klukům od lopat, kteří vytvářejí základ undergroundu.“⁴

---

⁴ Rozhovor s Egonem Bondym, in: Vokno 16, Praha 1988, 9

2. Historie českého undergroundu

Český underground je poněkud specifickým fenoménem. Mocenské struktury komunistického režimu vyvíjely neustálý tlak na všechny své odpůrce a přinutily tedy „odejít do podzemí“ i osoby, které by o vydělení ze společnosti nikdy neusilovaly. Specifikem je i určitá „organizovanost“. Právě kvůli pronásledování státní i veřejnou bezpečností, byly undergroundové aktivity pořádány pod nejrůznějšími záminkami - například svatby – a příchozí museli mít pozvánku, čímž se částečně zabránilo vstupu udavačům. Vzhledem k malé územní velikosti o sobě všechny pronásledované skupiny v Československu navzájem věděly a později se i spojily při podepisování Charty 77.

Rozdíl mezi undergroundem v USA a na území ČSR je zřejmý – jeho jádrem jsou v obou případech intelektuálové, na našem území je však vytvářen společně s mládeží, která se nedostala na vysoké školy a musela manuálně pracovat. Český underground se ani nevyhrazuje vůči komerci a konzumu, neboť konzumní společnost ČSR byla teprve na počátku vývoje.⁵

Undergroundová kultura, ať již literárního, výtvarného či hudebního směru se v českém prostředí objevuje především ve větších městech v 50. a 70. letech. Umístění undergroundu do městského prostředí není náhodné – umělci v undergroundu působící většinou studovali vysokou školu a poté ve městě i zůstali. Anonymitu jim částečně zajišťovala restaurační zařízení nejnižší cenové skupiny či soukromé byty a ateliéry.

Posléze se aktivity městského undergroundu přesouvaly na venkov. Vytvořit undergroundové zázemí na vesnici, kde byli všichni pod neustálým drobnohledem, bylo nesmírně obtížné. Takřka vždy bylo pokusu o uspořádání významnější akce na venkově zabráněno, často i násilím a zatýkáním účastníků. Underground neunikl ani zájmu médií - Československá televize natočila roku 1972 díl Příběhů Majora Zemana s názvem Mimikry, kde underground ukázala jako zdrogované a morálně zničené společenství a 8.11.1977 odvysílala tendenční pořad o nebezpečí undergroundových aktivit s názvem Atentát na kulturu.

Neoficiální mluvčí undergroundu Ivan Martin Jirous ve své stati „O české undergroundové literatuře 70. a 80. let napsal, že *„underground je vědomé intelektuální úsilí“* „u undergroundu jde od počátku o duchovní hnutí, uvědomělé vytváření uměleckých realizací jako prostředků ke změně - alespoň mentální - nás a světa“.⁶

Jirous také používá termín „druhá kultura“ jakožto protipól kultury „první“ čili oficiální. Hojně používá i výraz „veselé ghetto“, neboť lidé působící v undergroundu byli

⁵ Ivan JIROUS: The Primitives Group/Česká tvář undergroundu in: Sešity, Praha 2009, 558

⁶ Ivan Martin JIROUS: O české undergroundové literatuře 70. a 80. let, Praha 1990, 12

v podstatě vytrženi od většinové společnosti, byli pod dozorem státní bezpečnosti a tím i spojeni v jedno „vyděděné“ společenství. Jirous vyřkl tezi, že: „ *Cílem undergroundu u nás je vytvoření druhé kultury. Kultury, která bude naprosto nezávislá na oficiálních komunikačních kanálech a společenském ocenění a hierarchii hodnot, jak jimi vládne establishment. Kultury, která nemůže mít za cíl destrukci establishmentu, protože by se mu tím sama vehnala do náruče.*“⁷ V československém undergroundu je jasně viditelná snaha o získání osobní a tvůrčí svobody.

Zároveň je nutno říci, že všechny podzemní aktivity jsou neoficiální, tudíž nepovolené a nelegální. To platilo i pro výtvarné umění neslučitelné se socialistickým realismem, které vznikalo v izolaci, mimo zájem oficiálních médií i veřejnosti. Neoficiální umění se tedy objevovalo pouze na stránkách samizdatových časopisů.

2.1 Periodizace českého undergroundu

Martin Machovec rozčlenil ve své studii *Šestnáct autorů českého literárního podzemí* periodizaci undergroundu na:

- 1) Průkopníci (E. Bondy, I. Vodseďálek, B. Hrabal)
- 2) 60. a 70. léta – vlivy undergroundu amerického (M. Knížák, M. Koch, V. Brabenec, P. Zajíček, F. Pánek, I. M. Jirous, Q. Machulka, J. Vondruška, M. Jirec)
- 3) 80. léta – nejmladší podzemní generace

(J. Topol, J. H. Krchovský, P. Placák, L. Marks aj.)⁸

Zjednodušeněji bychom mohli periodizaci českého undergroundu rozdělit na dvě období – od roku 1948 do zrušení cenzury v roce 1968 a období normalizace od roku 1969 do zrušení cenzury v roce 1989.

---

⁷ Ivan Martin JIROUS: *Magorova summa*, Praha 1998, 420

⁸ Martin MACHOVEC: *Šestnáct autorů českého literárního podzemí*, Praha 1991, 41

2.2 Počátky českého undergroundu – 50.léta

Ačkoliv hnutí undergroundu vzniklo až v 60. letech, o undergroundových aktivitách na českém území se dá mluvit již od 50.let, kdy se mladí autoři snažili vyrovnat – až rozloučit - se surrealismem a nalézt své místo a životní smysl v poválečném světě. Mezi tyto umělce můžeme zařadit spisovatele a básníka Egona Bondyho (vlastním jménem Zbyněk Fišer, 1930-2007), básníka a výtvarníka Iva Vodseďálka (nar. 1931), Honzu Krejcarovou (vl. jménem Jana Černá, 1928 – 1981), spisovatele Bohumila Hrabala (1914-1997), grafika a malíře Vladimíra Boudníka (1924-1968), fotografa Jiřího Tomana (1924 – 1972) [1] i některé členy Skupiny 42 např. Jiřího Koláře (1914-2002).⁹

Právě hravostí a hledáním nových způsobů výtvarného i literárního vyjádření byli Bondy, Hrabal, Boudník, Toman a Kolář vzorem mladší undergroundové generaci 60. až 80. let. Za kořen českého undergroundu lze považovat edici *Půlnoc*, která vycházela v letech 1949-1953.¹⁰

Místem setkávání byla kavárna Slavie, smíchovská kavárna Westend, vinárna Pygmalion a bar Barbara.¹¹ Stejně jako u pozdější undergroundové generace hrála významnou roli hudba – v té době jazz.

I když se termín underground v českém prostředí objevil poprvé až roku 1975, kdy ho použil Ivan Martin Jirous ve své *Zprávě o třetím českém hudebním obrození*, rozhodně se aktivity kolem *Půlnoci* za undergroundové považovat dají. Oficiální umění té doby zastupoval Svaz československých výtvarných umělců vzniklý roku 1951.

V polovině padesátých let vzniká recesistické sdružení *Šmidrů* založené výtvarníky Bedřichem Dlouhým, Karlem Neprašem, Jaroslavem Vožniakem a hudebním skladatelem Rudolfem Komourousem. S politickou situací se vyrovnávali sarkasmem a mystifikací, jeho členové vystupovali na ateliérových „Konfrontacích“¹².

⁹ Martin MACHOVEC: *Pohledy zevnitř* in: *Pohledy zevnitř*, Milan Machovec (ed.), Praha 2008, 102

¹⁰ Egon BONDY: *Kořeny českého literárního undergroundu v letech 1949-1953*, in: *Pohledy zevnitř*, Milan Machovec (ed.), 2008, 66

¹¹ Martin PILAŘ: *Underground*, Brno 2002, 25

¹² Jednalo se o dvě ateliérové neoficiální výstavy 16. 3. 1960 v ateliéru Jiřího Valenty v Praze Libni a 30. 10. 1960 v ateliéru Aleše Veselého v Praze Žižkově. Mezi vystavující patřili Zdeněk Beran, Vladimír Boudník, Jan Koblasa, Zbyšek Sion, Antonín Tomalík, Jiří Valenta a Aleš Veselý. <http://abart-full.artarchiv.cz/vystavy.php?x=0&y=0&Fnazev=konfrontace&Ftermin=&Finstituce=&Fobec=&Fporadatel=&Fpredmet=>, vyhledáno 11.7. 2010

2.3 60. léta českého undergroundu

Česká undergroundová scéna šedesátých let byla značně ovlivněná okruhem kolem umělce Andyho Warhola (1928-1987) a jeho propojením psychedelické hudby¹³ s uměním [2] Warhol dělal manažera skupině The Velvet Underground (1965-1973), na což navazoval Ivan Martin Jirous svým vlivem na kapely The Primitives Group a The Plastic People of the Universe, které mnoho písní od The Velvet Underground převzaly či upravily.

V osmdesátých letech na Warhola přímo navázali i ruští undergroundoví umělci svým politicky angažovaným uměním. Ti se však, narozdíl od československých umělců, stali částečně součástí oficiální výtvarné scény.¹⁴ Roku 1965 došlo v Praze k velké kulturní události – na studentský majáles přijel beatnický spisovatel a zástupce amerického undergroundu Allen Ginsberg (1926-1997).

Hlavně výtvarně pojatá pódiová prezentace hudebních skupin byla v Československu něčím naprosto novým. Polovina šedesátých let je ve výtvarném umění důležitá pro tvorbu Křižovnické školy čistého humoru bez vtipu a vývoj hnutí Aktual kolem bytostného individualisty Milana Knížáka. Neoficiálnímu umění vládl humor, nadsázka, nová figurace¹⁵, performance¹⁶, land-art¹⁷ a happening¹⁸.

Sovětské okupace roku 1968 a následující doba normalizace se stala výrazným mezníkem. Nastala atmosféra strachu, udávání, prověrek a odstraňování nepřizpůsobivých lidí z veřejného života. Pozornost byla upřena hlavně na intelektuály a umělce.

Václav Havel (nar. 1936) situaci popsal jako „*post-totalitní systém*“¹⁹, tedy systém propracovanějších a represivnějších totalitních metod. Režim nutil své odpůrce žít buď ve lži a přetvářce nebo je pronásledoval.

¹³ “Podstatou psychedelické hudby je vyvolávání mimořádných psychických stavů hudbou, světelnou hrou, podněcování agresivních stavů apod.” Ivan JIROUS : /The Primitives group/ Česká tvář undergroundu in: Sešity, Petr Kabeš (ed.), Praha 2009, 558

¹⁴ http://zpravy.idnes.cz/francouzka-vystavuje-rusky-underground-byly-to-divoke-a-vesele-casy-1jv-/kavarna.asp?c=A100526_162345_kavarna_chu_MF_Dnes_vyhledano_11.7.2010

¹⁵ Nová figurace vznikla v 60. letech 20. století jakožto reakce na přesycení abstraktním uměním. Snažila se najít nové možnosti zachycení lidské postavy a emocí. http://www.artmuseum.cz/smery_list.php?smer_id=84, vyhledáno 11.7.2010

¹⁶ Performance je formou akčního umění 70. let 20. století. Zaměřuje se na tvůrčí čin v časoprostorové situaci. <http://artlist.cz/?id=15>, vyhledáno 11.7.2010

¹⁷ Land-art se rozvíjí od 60. let 20. století. Umělec nechce být svázan prostorem galerie, přímo vychází z krajiny a akcentují ji. http://www.artmuseum.cz/smery_list.php?smer_id=150, vyhledáno 11.7.2010

¹⁸ Happening vznikl v 2. pol. 20. stol jako nová forma umění. Vznikl současně v USA, Německu, Japonsku i Československu. Happening pracuje s lidským jednáním, které skládá jako koláž, jeho jedinečností je neopakovatelnost a pomíjivost.. Hlavní je akce a situace. Otcem happeningu je nazýván Allan Kaprow. Jiří VALOCH: Happening včera a dnes in: Sešity, Petr Kabeš (ed.) Praha 2009, 69

¹⁹ Václav Havel: O lidskou identitu, Praha 1990, 59

„*Život v pravdě*‘ nemá tedy v post- totalitním systému jen dimenzi existenciální (vrací člověka k sobě samému), noetickou (odhaluje skutečnost jaká je), a mravní (je příkladem). Má navíc i zřetelnou dimenzi politickou. Je-li totiž základní oporou systému *‘život ve lži‘*, pak není divu, že základní hrozbou se stává *‘život v pravdě‘*. Proto ho tedy musí totalitní systém stíhat tvrději, než cokoliv jiného.“²⁰

Místem setkávání již nejsou kavárny, ale hlavně hospody a soukromé byty a ateliéry. Vytváří se tak uzavřené skupiny přátel a přívrženců. V bytě manželů Padrtových, Němcových či Jirousových se konaly přednášky z filosofie, hudby a umění, které nahrazovaly nemožnost vzdělávání se na universitách.

„*Propojily se kruhy vysoce intelektuální, jako byla parta kolem Jirky Němce, Zbyňka Hejdy, Honzy Sokola, Hejdánka....Naše společenství se scházelo hlavně v Ječné ulici. Od první poloviny sedmdesátých let do osmdesátých zažil tento byt neuvěřitelné mejdany, nejrůznější oslavy narozenin a stal se sám o sobě trochu legendou. Jirka Němec byl tenkrát absolutně oslnivý duch a měl ohromný vliv na lidi z undergroundu, kteří tam docházeli. Půjčoval knihy, pořádali jsme přednášky o umění, zárodky seminářů a lidé, kteří neměli žádné vzdělání se tam přirozenou cestou dozvídali nové věci o kultuře a měli spontánně možnost rozšířit si obzory. Bylo jedno, jestli jsi filosof, nedoučený řezník nebo číšnice. Zvláště Jiří Němec dokázal vyprávět velice poutavě a byl schopen a ochoten kdykoliv jakýkoliv problém vysvětlit.*“²¹

Michal Jernek (nar. 1957) ze skupiny The Plastic People of the Universe vzpomíná na Jirousovy přednášky: „*On nás školil o manýrismu, dějiny umění s námi probíral. Pak nám dával kontrolní otázky a Števích nikdy neuměl. Věra Jirousová byla také perfektní, říkali jsme si, že je ještě chytřejší než Magor.*“²²

---

²⁰ Václav Havel: O lidskou identitu, Praha 1990, 63

²¹ Ivan Martin JIROUS: Magorův zápisník, 588

²² Jaroslav RIEDEL: Rozhovor s Michalem Jernekem, in: <http://guerilla.cz/masurky/mp25/jernek/jernek.htm> , vyhledáno 17.5. 2010

2.4 70. léta českého undergroundu

Sedmdesátá léta přinesla v oficiální kultuře tendenční návrat k létům padesátým. Oficiální umění však nemělo jasně danou formu či program, náměty byly spíše apolitické a čerpaly z rodinného života či krajiny.²³

Přelomovým se stal rok 1973, který Jirous považuje za rok *třetího českého hudebního obrození*. Vznikly kapely Sen noci svatojánské band a DG 307, nastala doba útlumu a skutečného uvědomování si vážnosti situace. Umělci nemohli veřejně vystupovat, proto se museli spolehnout sami na sebe – i v propagování své tvorby.²⁴ Nejvíce byli režimem trestáni odpůrci okupace, rušila se umělecká sdružení. Pokud se chtěl umělec svou tvorbou uživit, musel být zapsán v Českém fondu výtvarných umění, což znamenalo souhlasit s komunistickým režimem a být tedy pod dohledem státu.²⁵

Umělecká tvorba v undergroundu nebyla vnímána jako služba společnosti, ale jako vyvážanost a osvobození se z norem. Stěžejní organizací se stala Jazzová sekce Svazu Hudebníků (1971-1986), neboť byla součástí International Jazz Federation při Hudební radě UNESCO, čímž byla režimu znemožněna její likvidace. Předsedou byl Karel Srp, jedním ze členů byl např. výtvarník Joska Skalník, který se ve sdružení staral o výtvarnou kulturu, organizovali se přednášky či výstavy.²⁶

Na „sebeuvědomění undergroundu jakožto undergroundu“ mělo vliv několik událostí.²⁷

- a) „První festival druhé kultury“ 1. září 1974 v Postupicích u Benešova, kde se ukázalo celé umělecké spektrum českého undergroundu.
- b) Bondyho román „Invalidní sourozenci“ z roku 1974
- c) Sborník Egonu Bondymu k 45. narozeninám Invalidní sourozenci., který uspořádal Jirous s Jiřím Němcem (1932-2001), který obsahoval básně např. Věry Jirousové (1944), Svatopluka Karáska (1942), Naděždy Plíškové (1934-1999), Pavla Zajíčka (1951) a dalších.
- d) Významným mezníkem je Jirousova Zpráva o třetím českém hudebním obrození z roku 1975, kde je vyhlášena snaha o destrukci establishmentu. Svět je zde kriticky a

²³ Tereza Petišková: Oficiální umění sedmdesátých a osmdesátých let in: Dějiny českého výtvarného umění VI/1, Rostislav ŠVÁCHA/Marie PLATOVSKÁ (ed.), Praha 2007, 447

²⁴ Ivan Martin JIROUS: Pravdivý příběh Plastic People, Praha 2008, 16

²⁵ Jiří ŠETLÍK: Léta sedmdesátá a osmdesátá in: Dějiny českého výtvarného umění VI/1, Rostislav ŠVÁCHA/Marie PLATOVSKÁ (ed.), Praha 2007, 371

²⁶ Eva KRÁLÍKOVÁ: Jazzová sekce a výtvarné umění (diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně), Brno 2009, 10

²⁷ Martin MACHOVEC: Pohledy zevnitř, in: Pohledy zevnitř, Milan Machovec (ed.), Praha 2008, 126-127

netolerantně rozdělen na stranu undergroundovou a odsouzení aktivit „těch druhých“ (tedy umělců schválených režimem). Vzhledem k pokleslosti tehdejších masových žánrů je tato intolerance pochopitelná.

V letech 1975-76 se z undergroundu opravdu stává „veselé ghetto“, společenství dosti výlučné, odsuzující vše mimo-underground, přesto je zde jasně zřetelná sebeironizující tendence. Do roku 1980 je však „ghetto“ narušováno policejními perzekucemi.

Vyjádření nesouhlasu s režimem a jeho praktikami byl vznik Charty 77. Roku 1979 se začíná vydávat nejvýznamnější undergroundové periodikum VOKNO, vedeného Františkem „Čuňasem“ Stárkem (nar. 1952). Ve Voknu působil i Jirous, který je za tuto činnost odsouzen na 3, 5 roku vězení s přísnou ostrahou ve Valdicích.

2.5 80. léta českého undergroundu

Stále stupňující se policejní tlak měl za následek emigraci významných undergroundových osobností jako Svatopluka Karáska, Vratislava Brabence, Pavla Zajíčka, Jiřího Němce a dalších. Jirous byl vězněn, Egon Bondy se stáhl do soukromí, „veselé ghetto“ se rozpadá.

Zároveň však vznikla nová undergroundová generace narozená v 60. letech, jejíž nejvýraznějšími představiteli byl malostranský okruh kolem samizdatu Revolver Revue (Jáchym a Filip Topolové, Vít Kremlička, Viktor Karlík, J.H. Krchovský aj.). První číslo RR se jmenovalo Jednou nohou (v kriminále).

Revue byla – a stále je- významným kulturním periodikem, zorganizovala např. Poctu Magorovi dne 27.ledna 1985, kdy redakce čekala na pražském smíchovském nádraží na návrat Ivana Jirouse z vězení. Díky Jirousovi a malíři Viktoru Karlíkovi (nar. 1962), se RR zabývá často uměním, na svou dobu má vynikající grafickou úpravu a známá je především díky nesmlouvavým uměleckým kritikám.²⁸

Vznikaly nové undergroundové hudební skupiny – Garáž, Psí Vojáci, Národní Třída. V mladé generaci se objevilo i několik významných literárních talentů, například Jan Pelc či Andrej Stankovič.²⁹

²⁸ Revolver Revue, televizní dokument, Česká televize, 2010

²⁹ Martin MACHOVEC: Pohledy zevnitř, Praha 2008, in: Pohledy zevnitř, Milan Machovec (ed.), 134-135

3. OSOBNOST IVANA MARTINA JIROUSE

Nejvýznamnější osobnost a mluvčí českého undergroundu Ivan Martin Jirous [3] se narodil 23. září 1944 v Humpolci. Jeho sestrou byla malířka Zorka Ságlová (1942 -2003).³⁰

Původní záměr studovat na FAMU změnil jeho bratranec – historik umění – Jiří Padrta, který ho nasměroval na obor Dějiny umění na Filosofické fakultě UK, kde Jirous studoval v letech 1963 – 1968. Tématem diplomové práce byla vizuální poezie v díle Jiřího Koláře a Henri Michaux.

Jeho první ženou byla básnířka a historička umění Věra Jirousová (roz. Vařilová). Jirous je především básníkem. Jeho první básně a texty byly otištěny v Sešitech, Mladé tvorbě, Voknu aj. Významnou částí jeho tvorby jsou texty o umění do revue Výtvarná práce a Výtvarné umění. Roku 1967 se sblížil s undergroundovou skupinou The Primitives Group, které dělal uměleckého vedoucího.

Rok 1968 měl na Jirouse demoralizující vliv – přišel o příležitost využít nabídky práce v zahraničních muzeích v Tel Avivu a Dusseldorfu a začal se tedy věnovat neoficiálnímu umění. O rok později se stává uměleckým vedoucím a manažerem skupiny The Plastic People of the Universe.

Na konci 60. let vzniká v hospodě U Křižovníků na Starém Městě *Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu* v níž byl Jirous zvolen „ministrem vnitra“.

Vzhledem k jeho protistátní literární a umělecké činnosti mu nebylo umožněno žít se psaním, proto pracoval jako noční hlídač v Národní galerii či jako zahradník v parku v Měšicích u Prahy.

Roku 1976 se podruhé oženil s malířkou Julianou Stritzkovou (1943) s níž má dvě dcery – Františku a Martu. Obě dcery navázaly na otcovu literární dráhu.³¹ V rodném listu má Jirouse jako otce zapsán i Tobiáš Jirous – syn Věry Jirousové a Jiřího Němce.

Od roku 1973 byl pětkrát trestán ve vykonstruovaných procesech za výtržnictví, celkem na 8,5 let. Byl vězněn v Lounech, Valdicích a Ostrově nad Ohří. Dopisy z věznic tvoří velkou část jeho literárního díla. Roku 1976 seznámil kunsthistorik František Šmejkal Jirouse s Václavem Havlem.³² Jirous uspořádal tři festivaly nezávislé kultury - v letech 1974 v Postupicích, 1976 v Bojanovicích a 1977 díky Havlovi na Hrádečku u Trutnova.

³⁰ http://cs.wikipedia.org/wiki/Ivan_Martin_Jirous, vyhledáno 13.4.2010

³¹ <http://juliana-jirousova.cz/zivotopis.htm>, vyhledáno 13.4.2010

³² Ivan Martin JIROUS: Magorův zápisník, Praha 1997, 345

Podílel se na založení samizdatové edice VOKNO, stal se členem Výboru na ochranu nespravedlivě stíhaných. Přispíval i do samizdatových časopisů Revolver Revue, Infoch, Dialogy, Jazzstop, Váhy aj. V jeho tvorbě se střídají prvky katolické religiozity, vydědění, vulgarit, ale i inspirace poezií Egona Bondyho či Františka Hrubína.

Po roce 1989 se stal členem českého PEN KLUBU, do roku 2005 pořádal festival Magorovo Vydří. Za své Magorovy labutí písně (psané ve vězení) obdržel exilovou cenu Toma Stopparda (1985), a za knihu Magorovy dopisy cenu Jaroslava Seiferta (2006).³³

---

³³ <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1038>, vyhledáno 13.4.2010

4. PROPOJENÍ HUDBY A VÝTVARNÉHO UMĚNÍ V ČESKÉM UNDERGROUNDU

Ivan Jirous jakožto vůdčí osobnost českého undergroundu zapříčinil několikaletou spoluprací Věry Jirousové a manželů Ságlových s bigbítovými skupinami. Předobrazem mu byl Warhol a jeho působení na The Velvet Underground. Na svou dobu inovátorské ztvárnění scény, kostýmů a doplňků šokovalo i dostávalo publikum do tranzu. Často byly využity prvky mysticismu a přírodních živlů. Výrazné pódiové prezentace měla i Knížákova skupina Aktual a Sen noci svatojánské band (viz níže).

4.1 Skupina The Primitives Group

Roku 1967 vznikla čtyřčlenná rocková skupina The Primitives Group, která poznamenala vývoj celého českého undergroundu.

Jirous, který do té doby rockovou (u nás bigbítovou) hudbu neuznával, byl PG uchvácen a začal s nimi spolupracovat v oblasti scénických úprav. Svými nápady přispívala i Věra Jirousová, Zorka (1942-2003) a Jan (nar. 1942) Ságlovi, Dušan Kadlec (nar. 1942) a Jaroslav Vožniak (1933 – 2005). Kromě Věry Jirousové všichni pocházeli z Humpolce.³⁴

Prvním velkým koncertem, na jehož přípravě se Ságlová s Kadlecem podíleli byl

1. Československý beatový festival konaný v Lucerně 21.12.1967 [4]. Na pódiu byly vystaveny zlaté posmrtné masky účinkujících s vlasy (hudebníkům je sňal v ateliéru Ságlových Dušan Kadlec), které byly v průběhu koncertu zapalovány. Za hudebníky se zlatě pomalovanými obličejí bylo plátno v japonském stylu comicsů s krajinou se zlatými, fialovými a černými květy, jehož autorkou byla Ságlová. Bylo to první použití ohně na pódiu v Československu.³⁵ V tisku se pódiová prezentace nesečkala s pochopením, spíše naopak. Redaktor Mladého světa Jaroslav Pacovský napsal: *"Možná, že by se našel nezodpovědný kritik, který by chtěl tuto skupinu kritizovat za to, že podléhá cizáckým vlivům. Chtěl bych je ochránit. Byli čeští. Tato scénická féerie navazovala na Ladovy obrázky čertíků a na překrásné*

³⁴ Humpolecbeat, http://humpolecbeat.aspone.cz/HumpaAPPU_CZ.aspx#Humpolecka_stopa, vyhledáno 11.7.2010

³⁵ Pavlína RADOCHOVÁ: Pódiové prezentace undergroundových a alternativních hudebních skupin (diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně), Brno 2009, 13-14

scény z prostředí pekelného, známé z hrátek s čertem nebo z Dalskabátů. Vůbec asi jakákoli podobná světová idea přenesená přes šumavské hvozdy skončí u baráčnické bodrosti."³⁶

Na 2. Československém beatovém festivalu [5] na témže místě o rok později byl koncert tématicky pojat ve stylu kosmogonie a myšlenek renesančního kabalisty Cornelia Agrippy von Nettesheim, kterého měla v té době v oblibě Jirousová. Hráči měli na hrudi znaky jednotlivých planet – Venuše, Marsu, Saturnu, Jupitera, Slunce a Měsíce. Na obličejích měli nakresleny kabalistické znaky. Pódium bylo „v plamenech“ a z balkonu padal polystyren znázorňující umělý sníh.³⁷

Z původně plánovaných čtyř vystoupení (dle čtyř přírodních živlů) se uskutečnily pouze dvě – FISH FEAST (voda) a BIRD FEAST (vzduch).

Obrat k přírodě popisuje Jirous: „*Tato orientace je jednou ze silných současných tendencí, projevující se především v oblasti výtvarného umění. Jedním z duchovních otců tohoto pocitu je Yves Klein se svou malbou ohněm, deštěm a lidským tělem. Po něm precizně formulovala vztah k přírodě německá skupina Zero (Mack, Peine, Uecker). Jeden ze svých sborníků uvádí řadou fotografií zachycujících oko, hvězdné nebe, slunce v mlze, jiskřící sněhové pole, třpytící se moře, písčité duny zformované větrem. Snaha vtělit umění znovu do kontextu přírody.*“³⁸

První se uskutečnil Fish Feast v pražském Music F klubu v zimě roku 1968. Protože Slunce toho roku vstoupilo do znamení ryb, přišel Dušan Kadlec na návrh scény koncipované jako bazén, který se však později změnil na ideu mořského prostředí. Jirous už koncert ohlašoval dopředu v časopisu Výtvarná práce, jehož šéfredaktorem byl jeho bratranec Jiří Padrta: „*Na letošní premiéře 20. února v Music f Clubu má být načata další kapitola její aktivity; bude v ní zkoumáno působení živlu vody v dále prohloubené spolupráci s prostředky výtvarného umění. Doufejme, že výsledek bude stejně neakademický, syrový a přitom závažný jako dosud.*“³⁹

Na stropě byly rybářské sítě, lesklé materiály měly připomínat vodní hladinu, na plátne byly promítány záběry moře a nechyběly ani živé či vycpané ryby. Zelenomodré kostýmy měly

³⁶ Ivan Martin JIROUS: Mesaliance či zasnuby mezi beatovou hudbou a výtvarným uměním? In: Výtvarná práce, č.3. 1968, 8

³⁷ Pavlína RADOCHOVÁ: Pódiové prezentace undergroundových a alternativních hudebních skupin (diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně), Brno 2009, 13-14

³⁸ Ivan Martin JIROUS: Magorův zápisník, Praha, 1997, 801

³⁹ Ivan Martin JIROUS: Mesaliance či zasnuby mezi beatovou hudbou a výtvarným uměním? In: Výtvarná práce, č.3. 1968, 8

na hrudích kabalistické obrazce z alobalu a igelitu. Při koncertu po sobě extatické publikum lilo vodu, na diváky byly házeny mrtvé ryby rozsekané Ivanem Hajnišem. V době největší intenzity koncertu byla od stropu shozena síť, čímž se publikum stalo chycenými rybami.⁴⁰

V posledním roce činnosti skupiny The Primitives Group roku 1969 se konal Bird Feast, v tu dobu již s nimi Dušan Kadlec nespolupracoval, neboť emigroval do Kanady, kde žije dodnes.

Jan Sággl vytvořil monumentální environment z více než 100 kilogramů peří, které bylo nalepeno na cáry papírů na stěnách. Hromady peří pokrývaly i podlahu, ve vzduch létali živí holubi, ve vitrině ve foyer seděla nahá dívka polepená peřím [6]. Koncert byl znovu doprovázen projekcí, tentokrát ptáků z pražské zoo a jejich křikem a diapozitivy s ptačími vzory Jiřího Koláře.⁴¹

Vystoupení skupiny The Primitives Group se vyznačovala absolutním propojením výtvarné a hudební složky.

4.2 The Plastic People of The Universe

Roku 1968 vznikla na Břevnově skupina The Plastic People of the Universe, ovlivněná americkou skupinou The Velvet Underground a psychedelií. Vůdčí osobností se stal Milan „Mejla“ Hlavsa (1951- 2001).

Již roku 1969 získávali PPU ve smíchovském Music F Clubu na přehlídce amatérských rockových kapel zvláštní cenu časopisu Mladý Svět za tvůrčí přístup a setkávají se s Ivanem Jirousem. Několik měsíců po vzniku PPU se rozpadli The Primitives Group a PPU převzali jejich umělecké zázemí. Zhudebňovali básně Jiřího Koláře, Egona Bondyho, Věry Jirousové, Ladislava Klímy i vlastní texty.

Jirous byl jmenován uměleckým vedoucím a s Věrou Jirousovou a manželi Ságglými se staral o uměleckou stránku jejich vystoupení.

Kolem skupiny působilo několik fotografů – Jan Sággl (nar.1942), Bohdan Holomíček (nar.1943), Jaroslav Abbé Libánský (nar. 1952) a Ondřej Němec, kteří se starali o dokumentaci koncertů a života skupiny i propagační fotografie.

Unikátní jsou Ságglovy soubory fotografií z Břevnovského kláštera a ze zámeckého parku ve Valči pořízené roku 1969 [7]. Hudebníci jsou vyfotografováni oblečení v bílých tógách, v ženských šatech, pomalováni kabalistickými znaky, či nazí.

⁴⁰ Česká televize, pořad Bigbít, vysíláno 7.5.2010

⁴¹ Ivan Martin JIROUS: Pravdivý příběh Plastic People, Praha 2008, 8

PPU se stali oblíbenou a vyhledávanou skupinou, manažera jim dělal Petr Kratochvíl – bývalý manažer skupiny Olympic. Vystupovali v Klubu výtvarných umělců Mánes či Špálově galerii. Roku 1970 přicházejí o profesionální status, ke skupině se však přidává Kanadčan Paul Wilson. Jeho žena Helena Pospíšilová - Wilson zachytila život v undergroundu na svých fotografiích. 26. září 1970 vystupují v Suché u Nejdku společně se skupinou Aktual Milana Knížáka.

26. února 1971 proběhl další koncert s Aktuaem a PPU dokonce hrají Knížákovu skladbu Život je boj. Roku 1973 mohou PPU vystupovat již jen utajovaně, probíhá soukromý koncert na parníku společně se skupinou Ale a jazz a Sen noci svatojánské band. 30. července 1973 je poprvé zatčen Jirous. Milan Hlavsa s Pavlem Zajíčkem zakládají skupinu DG 307 silně ovlivněnou Aktuaem.

30. března 1974 hrají PPU s DG 307 v Rudolfově u Českých Budějovic, koncert je násilně rozeznán a účastníci jsou brutálně napadeni policií.

1975 píše Jirous svůj manifest Zpráva o třetím českém hudebním obrození a PPU již hrají pouze na tajných koncertech.

Zlomovým se stává 21. únor 1976 kdy se v Bojanovicích odehrává druhý Festival druhé kultury u příležitosti svatby Jirouse s Julianou Stritzkovou. Festival je znovu rozeznán a mnoho lidí zatčeno. Jirous je odsouzen na 19 měsíců, Zajíček na jeden rok, Svatopluk Karásek a Vratislav Brabenec na 8 měsíců. Proces s PPU probudil nevoli u českých intelektuálů a přispěl k sepsání Charty 77.⁴²

V zimě roku 1977 byl vyhoštěn Paul Wilson, 1. října proběhl na Hrádečku u Václava Havla Třetí festival Druhé kultury, 23. října byl znovu zatčen Ivan Jirous za proslov na vernisáži obrazů Jiřího Laciny. Vzhledem k dalšímu opakovanému věznění Ivana Jirouse PPU sice nahráli desku, ale veřejná umělecká aktivita nebyla možná..

Ve skupině se za dobu její existence vystřídal přes 40 hudebníků, činná je dodnes.⁴³

⁴² Ivan Martin JIROUS: O české undergroundové kultuře 70. a 80. let, in: Pohledy zevnitř, Martin Machovec (ed.), Praha 2008, 78-79

⁴³ Oficiální web The Plastic People of the Universe,“ <http://www.plasticpeople.eu/>, vyhledáno 17.5.2010

4.2.1 Vystoupení The Plastic People of the Universe

Pražský Music F club se roku 1969 stal dějištěm koncertu, jehož výtvarnou stránku zpracovala Věra Jirousová. Zlověstná atmosféra byla vytvořena pulzujícím červeným světlem, které vycházelo z létajících talířů zavěšených nad pódiem, planoucím ohněm a dlouhými, bílými tógami hudebníků.⁴⁴ Létající talíře byly o rok později zapáleny na koncertě v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka.

Skupina PPU se významně podílela i při environmentech Zorky Ságlové. Již v dubnu roku 1969 se zúčastnili Házení míčů do rybníka Bořín v Průhonickém parku a v srpnu téhož roku odehráli koncert na vernisáži výstavy Někde Něco v pražské Špálově galerii, kde byla představena díla manželů Ságlových a Kolářových. Členové PPU chodili do galerie kupit seno v rámci Ságlové environmentu Seno – sláma.

Roku 1971 proběhla Pocta Andyho Warholovi, kterou zahájil Jirous svou přednáškou o Warholovi a skupině The Velvet Underground. Hráli se výhradně skladby The Velvet Underground a promítali diapozitivy s Warholovou tvorbou. Při této akci se s tvorbou PPU poprvé setkali manželé Němcovi.⁴⁵

Pozdější koncerty se většinou nesly v duchu lesních environmentů – snad ovlivnění jejich lesnickou brigádou roku 1970 v Humpolci, dokonce si dali název The Lumberjacks (Dřevorubci).⁴⁶ Nejvydařenějším se stal Do lesíčka na čekanou ve Veleni u Prahy roku 1973, s velkým environmentem z habrových větví, pařezů a s dřevorubci popíjejícími pivo.

4.3 DG 307

Skupina byla založena Pavlem Zajíčkem a Milanem Hlavsou roku 1973 pod silným dojmem Knížákova Aktuálu. Jednalo se spíše o volné hudební uskupení, používající reálné zvuky – pily, řetězy, vysavač apod. doprovázející Zajíčkovy básně.

DG 307 vysoce oceňoval Jirous: *„Zdá se mi významné, že se Zajíčkovi, Hlavsovi a všem ostatním podařilo sloučit v sobě dravost a mladost rockové (hudby) kultury, která jak jsem o tom stále přesvědčen, vychází zezdola s těmi formami a postupy moderního umění, které, když*

⁴⁴ Pavlína RADOCHOVÁ: Pódiové prezentace undergroundových a alternativních hudebních skupin (diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně), Brno 2009, 15

⁴⁵ Jan BÁRTA: Dana Němcová, Praha 2003, 95

⁴⁶ Ivan Martin JIROUS: Pravdivý příběh Plastic People, Praha 2008, 102

jsou odloučeny od širokých vrstev publika, umírají na skrčeninu v krásných, zahraničních revuích.“⁴⁷

Pavel Zajíček se Knížákovou tvorbou blíže seznámil při provedení Knížákova happeningu Keep together. Účastníci happeningu se spoutali navzájem provazy, každý si mručel svou melodii a vydali se na procházku po hlubočepských skalách.⁴⁸

V té době byl Knížák stíhán na veřejnosti dle paragrafu 112 (poškození zájmů republiky v zahraničí) za vydání jeho knihy Zeremonien v zahraničí.

Jirouse zaujalo vytoupení DG 307 roku 1973 s názvem Pták utrženéj ze řetězu. Scéna byla vytvořena z prořezaných prostěradel. Mužské a ženské hlasy vedly milostné dialogy, které byly překřikovány zpěvem J.Brabce.

Výstižný je Jirousův popis: „*Podobně jako s materiálem zacházel Lucio Fontana ve svých Prostorových konceptech. Na napnuté plachtě se vrypy rozchlíply a vytvořily velice tělesná znamení (a to nejenom kundy, které byly rozpoznány už u Fontany): ty průřezy vypadaly ze všeho nejvíc jako šklebící se masky – souzněla s hudbou DG, přes všechnu návaznost přece jenom jinou než před půldruhým rokem.*“⁴⁹

---

⁴⁷ Jan PELC: Bez ohňů je underground, Praha 1992, 168

⁴⁸ Ivan Martin JIROUS: Pravdivý příběh Plastic People, Praha 2008, 121-122

⁴⁹ Ivan Martin JIROUS: Magorův zápisník, Praha 1997, 208

5. KŘIŽOVNICKÁ ŠKOLA ČISTÉHO HUMORU BEZ VTIPU

„Křižovnická škola je neortodoxní společnost s iracionálními stanovami, neustále otevřená k přijímání protichůdných podnětů, tak jak je přináší doba a s ní noví členové tohoto sdružení.“⁵⁰

Vznikla na počátku 60. let v pražské pivnici U Křižovníků. Hospodské prostředí považovali, oproti kavárně oblíbené po desetiletí předtím, za otevřenější a tolerantnější. Řediteli byli Karel Nepraš a Jan Steklík, kteří pod tímto názvem zveřejňovali kreslený humor. Ve skupině šlo hlavně o recesi. Nebyla ortodoxní uměleckou skupinou, spjatou společným uměleckým programem, ale uskupením lidí se stejným životním postojem.⁵¹

Kvůli uzavření pivnice U Křižovníků se Křižovnická škola na několik let odmlčela, činnost však byla obnovena roku 1969 při společné výstavě Karla Nepraše a Otakara Slavíka a KŠ se přesunula do hospody U Zlatého soudku. Dalšími významnými restauračními zařízeními spjatého s KŠ byly podnik U Svitáků a U parlamentu – obě se nacházely v blízkosti Městské knihovny na Praze 1.

Umělci KŠ odmítali způsob společné tvorby, ale ve svých aktivitách zdůrazňovali každodenní lidskou činnost, fenomén hospod a pití piva, což sami nazývali „hospodskou romantikou“.⁵² Mnoho aktivit KŠ mělo pivní podtext - kupříkladu Pivní umění Jana Steklíka a Karla Nepraše či výstava Piva v hospodě u Lojzy pořádaná Františkem Maxerou, na jejíž vernisáži hráli The Plastic People of the Universe písně z časů prohibice ve Spojených státech.

Karel Nepraš o Křižovnické škole řekl: *„Fakt je, že se v KŠ vždycky na něco klade důraz, i když by se mohl klást na něco jiného. Ale na něco se ten důraz klást musí.“⁵³*

Aktivity KŠ byly především hravé – dobrým příkladem je společenská hra *Fando Nezlob se*. Hrála se podobně jako hra Člověče Nezlob se, jen za hrací plán sloužili na zemi položené pivní tácky a místo figurek skleničky tvrdého alkoholu. Pojmenována byla dle nerudného hostinského Františka z hospody U Křižovníků. S KŠ je spojen i **Sen Noci svatojánské band**, založený členy KŠ roku 1973 (Křižovníky byl tento rok označován za „Křižovnické hudební jaro“, které nikdy neskončilo). Jejimi členy byli Karel Nepraš, Milan Hájek, Milan Čech, Petr Lampl a Vratislav Brabenec. Základem byl – stejně jako u předchozí Neprašovy hudební skupiny Šmidří dechové těleso – humor, kterým poukazovali na hrůzy

⁵⁰ Ivan Martin JIROUS: Úvod ke katalogu výstavy Křižovnické školy – Nadrovečeře, Liberec 1970, nepag.

⁵¹ Ivan JIROUS: Zpráva o činnosti Křižovnické školy in: K.Š. Křižovnická škola čistého humoru bez vtípu, Věra Jirousová (ed), Hradec Králové 1991, nepag.

⁵² Pavlína MORGANOVÁ: Akční umění, Olomouc 2009, 41

⁵³ Ivan JIROUS: Zpráva o činnosti Křižovnické školy in: K.Š. Křižovnická škola čistého humoru bez vtípu, Věra Jirousová (ed), Hradec Králové 1991, nepag..

tehdejšího režimu.⁵⁴ Skupina převáděla slavné skladby z vážné hudby i pop music do osobité úpravy. Proslavila se hlavně účastí na happeninzích Olafa Hanela.

5.1 Členové Křižovnické školy

Karel Nepraš (1932-2002), ředitel , sochař a kreslíř

Jan Steklík (nar. 1938), ředitel, kreslíř, malíř, autor konceptuálních akcí

Otakar Slavík (1931- 2009), malíř

Zbyšek Sion (nar. 1938), malíř

Rudolf Němec (nar. 1936), malíř, básník, autor konceptuálních akcí

Eugen Brikcius (nar. 1942), básník, autor konceptuálních akcí

Naděžda Plíšková (1934-1999), grafička, básnířka

Ing.Petr Lampl (1930-1978), básník

Olaf Hanel (nar. 1943), výtvarník, publicista

Helena Wilson (nar. 1937), fotografka

Mandad , výtvarník (kanadská sekce)

Ivan M. Jirous, ministr vnitra, teoretik, básník

Věra Jirousová, tajemnice, básnířka⁵⁵

Členové KŠ byly rozdělovány do různých kategorií – básnická sekce, sekretářky, vrchní a hospodští, teoretici, hudební tělesa a mnoho umělců tvořících okruh KŠ (např. Aleš Lamr, Mikuláš Medek, Vladimír Boudník, Jan Koblasa a další).

---

⁵⁴ Ivan Martin JIROUS: Pravdivý příběh Plastic People, Praha 2008, 16

⁵⁵ K.Š. Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu, Věra Jirousová (ed.), Praha 1991, nepag.

5.2 Aktivity Křížovnické školy

Karel Nepraš byl původním členem skupiny Šmidrů a hudební skupiny Šmidří dechové těleso. Prošel cestou informelu, podstatná pro něj bylo téma figury a především hlavy. Jeho práce – hlavně sochařská tvorba - v 60. a 70. letech je na pomezí humoru, ironie a hrůznosti např. *Velký dialog* (1966). Používal netradiční materiály, například instalatérské trubky.⁵⁶

Společně s Janem Steklíkem realizovali akci *Pivo v umění*, při níž odebírali vzorky piva pomocí laboratorního náčiní (pipet, zkumavek) z různých restauračních zařízení. Získané vzorky poté zalili do pryskyřice, aby zůstaly neporušeny pro další generace.⁵⁷

Jan Steklík se hospodskou tematikou zabýval přímo obsesivně. Zaznamenával celkovou atmosféru hospod a pivnic, způsob pití piva, kávy či kouření cigaret. Spolu s Helenou Pospíšilovou-Wilson vytvořili roku 1972 *Křížovnický kalendář [8]*. Jednalo se o společné focení každý poslední den v měsíci v hospodě U Svitáků, čímž zvýraznili jinak bezvýznamnou každodenní činnost posedávání v restauraci. Společně se Zorkou Ságlovou můžeme Jana Steklíka považovat za průkopníka land-artových akcí. Jeho hlavním zájmem bylo utváření vizuálních kontrastů v přírodě, protiklad černé a bílé v krajině - např. *Smutek bílého sněhu*, který roku 1969 vytvořil společně s Josefem Kroutvorem. O rok později provedl s Paulem Wilsonem akci s názvem *Bílý pás v lese*, kdy při své procházce mezi stromy označili svou trasu bílým pásmem a ozvláštnili tak okolí.⁵⁸ Ekologický námět měly dvě akce z roku 1970 *Ošetřování stromů* a *Ošetřování jezera*. Propojení s přírodou vyjadřovalo i *Letiště pro mraky* (1970) [9]. Steklík rozprostřel na louku mraky z balícího papíru (který se nevyužit povaloval na rekonstruovaném hradu Lemberk), poté je dal na hromadu a zapálil. Tak vzniklo propojení dýmu s opravdovými mraky - symboly svobody.⁵⁹

V rámci Křížovnické školy vytvářel drobné události, např. *formy křížovnické lásky* – při *pivní lásce* si partneři navzájem hladili sklenice s pivem, *pivní orgasmus* byl znázorněn pivní pěnou, při *Nehtovničkách* partner stříhal své partnerce nehty a *Ňadrovečeře*, kdy partner krmil odhalená ňadra partnerky. Motiv ženského ňadra se objevil i v jeho land-artu *Geometrická senoseč* (1976) v Modlivém dole u Potštejna. Kruh, který vysekal do trávy proměnil do podoby

⁵⁶ Karel OUJEZDSKÝ: Karel Nepraš a přátelé, pořad Mozaika, Český rozhlas

⁵⁷ K.Š. Křížovnická škola čistého humoru bez vtipu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

⁵⁸ Pavlína MORGANOVÁ: Akční umění, Praha 63

⁵⁹ K.Š. Křížovnická škola čistého humoru bez vtipu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

ženského ňadra přidáním kupky sena doprostřed, zároveň tím poukázal na Přírodu jako Matku.⁶⁰

Otakar Slavík reflektoval dobu ve svých smutných až hrůzných malbách volně se vznášejících figur v prostoru např. *Odpočinek v povětří* z roku 1979 [10] – kostnatá kymácející se figura provazolezce ve větru. Slavík emigroval roku 1980 do Rakouska.⁶¹

Zbyšek Sion byl v 60. letech spjat s Konfrontacemi a hnutím radikálního informelu. V jeho díle převažovaly existenciální pocity a hrůzné apokalyptické vize plné monster a fantastických bytostí. Od 70. let bylo Sionovým stálým tématem vyjádření existenciální situace, zkušenost každodenní absurdity a hledání smyslu člověka, čelícího totalitní moci. V 80. letech už se zcela soustředil na propracované figurální kompozice s filozofickým i historickým podtextem.⁶²

Další ze členů KŠ **Eugen Brikcius** je po Milanu Knížákovi jeden z prvních tvůrců happeningů v Praze. Vycházel z tradice absurdního divadla. K naprosté dokonalosti dovedl mýtus a mystifikaci, např. střešních zahrad v Praze, kde nechtěl pěstovat okrasné květiny, ale zeleninu – především ředkvičky (jak řekl Jindřich Chaloupecký: „*Brikcius má v hlavě jen pivo a ředkvičky*“⁶³).

Sám však happening chápal jako lyrické etudy výtvarného a někdy zčásti zdramatizovaného charakteru, které neměly mít politický podtext.⁶⁴ Přesto byly jeho happeningy téměř vždy konány za asistence policie, s následujícím přestupkovým řízením, která Brikcius považoval za součást akce.

Roku 1966 ztvárnil Brikcius známý logický paradox *Zenónovy aporie o rychlonohém Achillovi a želvě*. Slavnostně oblečený Brikcius zde vystupoval v roli Achilla, želvu hrála rusovlasá dívka.

Pivní tematiku mělo *Zátiší s pivem* na Kampě roku 1967. Jednalo se o pokus vytvoření zátiší, které můžeme vidět v jakékoliv hospodě. Pití piva bylo doprovázeno řadou rituálů – přelévání piva skrz trychtýř, obřadné upití a začlenění do zátiší. Zátiší se několikrát opakovala – v únoru 1968 proběhlo *Zimní Zátiší*. Brikcius tím chtěl zviditelnit kontrast zlatého pivního odstínu s bílým sněhem. Roku 1991 se konala *Zátiší 2,5* [11] a *Zátiší 3*.

Obřadný charakter mělo *Díkuvzdání* [12] roku 1967. „Chtěl jsem sobě i jiným splnit dětskou touhu prožít nějaký nádherný obřad“, tedy obnovit starodávná mystéria. Účastníci

⁶⁰ Jiří ZEMÁNEK: Znovuobjevení krajiny jako materie, procesu a místa in: Dějiny českého výtvarného umění VI/1, Rostislav ŠVÁCHA/Marie PLATOVSKÁ (ed.), Praha 2007, 509

⁶¹ K.Š. Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

⁶² Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950-1995, SH-SR, Ostrava 1995, 105

⁶³ K.Š. Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

⁶⁴ Eugeniální rozhovor o snech i realitě – Eugen Brikcius, in: Revue Dialog, červen 2006, <http://www.dialog.stred.org/clanky/eugen-brikcius/>, vyhledáno 11.5.2010

obřadu se shromáždili v Motole s bochníky chleba, odkud odjeli na Střelecký ostrov kde pohřbili bohyni Podchlebu pod chléb. V Ledeburské zahradě pak každý svůj bochník položil k nohám bohyně Podchleby sedící na barokním oblouku v zahradě. Při přesunu do zahrady byli účastníci průvodu udáni přihlížejícími a tak byla chlebová mohyla před koncem happeningu zkonfiskována policií a Eugen Brikcius souzen, že špatně zacházel s „božím darem“ (doslova se dopustil urážky nejzákladnějších citů pracujícího lidu)⁶⁵. Svou akci však obhájil jako umění a tím se všechny části včetně soudního procesu staly happeningem. Tehdejší tisk se o akci zmiňuje: „*Happeningu se účastnilo asi 80 až 100 lidí a ke hře bylo nevhodným způsobem použito asi 70 bochníků chleba, který byl účastníky pomalován a někteří ho nosili na ruce navlečený jako náramek.*“⁶⁶

V letech 1967-68 se konalo několik happeningů, při kterých bylo úmyslně manipulováno s účastníky. Na podzim roku 1967 to bylo *Patření na ideu obrazu* ve Špálově galerii, kde v té době dělal poradce a spolupracoval s Jindřichem Chalupčským. Návštěvníci si dle povelů Brikciova hlasu přeřizovali hodinky, aby nakonec došli ke stejnému času. Poté shlédli v plynových maskách zapálení věčného obrazu (zápalné šňůry byly kouřivé).

V zimě 1967 vytvořili účastníci „nerozehnatelnou demonstraci“ s názvem *Polidštěná křižovatka*. Využitím zelené a červené na semaforu obcházeli stále dokola určitou křižovatku. Jednotlivé skupiny dostaly pokyny ve Špálově galerii, aby se mohly samostatně přesunovat a potkávat a společně obcházet křižovatky. Poté se přesunuly do Motola, kde Brikcius vyznačil hranici Prahy, za níž už může - dle soudního příkazu - uskutečňovat umění. Účastníkům byly rozdány pravé boty, jejichž levé protějšky si museli najít na blízké louce.

Ve spolupráci se dvěma anglickými výtvarníky, vytvořil Brikcius na jaře 1968 *Smith-Novak event*. Na Staroměstském náměstí vyvěsili výzvu, aby lidé zaslali pohlednici londýnským občanům s příjmením Smith. Připravené pohlednice s adresami rozdával Brikcius se svými společníky na místě. Účelem bylo připsat na pohlednici adresu pražského Nováka, čímž by mohlo vzniknout přátelství zástupců dvou nejhoněji užívaných příjmení na území Velké Británie a Československa.

Dalším z pivních happeningů byla *Pocta Mistru Horskému*, uspořádaný roku 1968 v Ostravě. Pití piva při něm bylo představeno jako rituál. Na plátno byl promítán happening *Zátiší*, na které se dívali diváci zpětnými zrcátky, doplněné vystoupením Mistra Horského

⁶⁵ Eugeniální rozhovor o snech i realitě – Eugen Brikcius, in: Revue Dialog, červen 2006, <http://www.dialog.stred.org/clanky/eugen-brikcius/>, vyhledáno 11.5.2010

⁶⁶ Jan ČÁP: Recese pod dvouocasým lvem, in: <http://www.readersdigest.cz/rady-a-tipy/spolecnost/recese-pod-dvouocasym-lvem>, vyhledáno 11.5.2010

pijícího pivo na pódiu. Kdykoliv Mistr Horský začal pít pivo, začala hrát hudba. Reinscenace *Pocty* proběhla během Zátíší roku 1991 na střeše Mánesu.

Slavnostní ráz měly i Brikciovy pikniky, které považoval za základní společenskou slavnost. Brikcius pouze rozdal pokyny účastníkům a zaznamenával situaci, jinak nezasahoval. Jeden z posledních happeningů byly *Sluneční hodiny [13]* v lomu v Roztokách u Prahy. Každou hodinu byl po délce slunečního stínu natažen bílý pás, zároveň zde celý den probíhal piknik, při jehož konání si účastníci uvědomovali plynutí času během dne.⁶⁷ Neuskutečněnou akcí byl *Pochod plagiátorů*. Idea se zrodila v Ostrovní ulici v hospodě u Zlatého soudku. Pochod měl probíhat na Národní třídě za skladby Julia Fučíka *Vjezd gladiátorů*. Jednalo se o umělecké přiznání, že řada výtvarníků z něčeho vychází a mohou se tedy snadno stát plagiátory. Akce nebyla povolena a proběhla až roku 2008.⁶⁸

Na počátku 70. let se Brikcius na 20 let přestal věnovat akčnímu umění („akční umění zbytnělo ve vlastní dokumentaci“) a zaměřil se na literaturu.⁶⁹

Při Brikciových piknicích tvořil také výtvarník a básník **Rudolf Němec**, který při té příležitosti provedl několik svých verzí *Kuklení [14]*, kdy balil do igelitu sebe a ostatní. Akce *Pronikání* i *Kuklení* byly několikrát provedeny na různých místech s různými aktéry – jednalo se o konfrontace těl s civilizačním odpadem a prostorem. Ve využívání těla jakožto výrazového prostředku navazoval na Yvese Kleina (1928-1962).⁷⁰ V 70. letech vytvářel temné dekalky⁷¹ (*Zahalená*, 1978), pracoval se šablonami, stříkanou malbou, experimentoval s filmem.⁷²

Společně s Brikciusem vytvořil roku 1970 *Dalekohledění*. Akce vycházela z myšlenek Prezentologické společnosti kterou společně založili roku 1968. Fotografie Petřína pořízená ze Starých zámeckých schodů byla dotvořena dokresleným útvarem, který byl poté realizován pomocí rolí papíru několika Brikciovy přáteli i ve skutečnosti, aby proporčně odpovídal útvaru na fotce. V 80. letech vytvářel objekty z nalezených předmětů a věnoval se psaní.⁷³

Olaf Hanel působil v KŠ hlavně jako organizátor výletů - happeningů. První větší akci s názvem *Setkání – Profily* zorganizoval roku 1971. Svým přátelům rozeslal fotografii určitého místa s výzvou, aby na fotce vyznačili, kam chtějí do krajiny umístit svůj profil hlavy a zároveň

⁶⁷ Pavlína MORGANOVÁ: *Akční umění*, Olomouc 2009, 42-46

⁶⁸ Karel OUJEZDSKÝ: *Olaf Hanel 65*, Český rozhlas

⁶⁹ Pavlína MORGANOVÁ: *Akční umění*, Olomouc 2009, 46-47

⁷⁰ *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950-2002*, MI-Nou, Alena Malá (ed.), Ostrava 2002, 243

⁷¹ Malířská technika spočívající v mechanickém odkrytí části svrchní vrstvy a uplatnění spodních barevných vrstev či v otisku barev nanesených na jakékoliv podložce na přiložený papír nebo plátno.

⁷² Olaf HANEL: *Rudolf Němec*, Praha 1993, 5

⁷³ *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950-2002*, ML-NOU, Alena Malá (ed.), Ostrava 2002, 243

aby se v určitou dobu přijeli podívat. Po přijetí na místo bylo na poli rozmístěno přes dvacet různě barevných desek s vyřiznutým obrysem hlavy jednotlivých pozvaných. Vše vyvrcholilo spálením všech desek.

21. března 1972 provedl velkou ohňovou realizaci *Pocta jasným hvězdám* [15]. Sto dvacet ohňů zapálených v krajině zobrazovalo konstelaci jarní oblohy, podobnou akci, avšak kvůli dešti nedokončenou uspořádal i na podzim. Byla jí *Pocta Charamzům – Planetárium*, kdy chtěl ohněm na vodě zatopeného lomu diváků demonstrovat pohyb slunce mezi znameními zvěrokruhu.⁷⁴

O tři roky později vytvořil na poli *Poselství příštím generacím*. Zakopal zde několik bílých desek se skvrnami od bublin, aby si další generace mohly domýšlet co to znamená.⁷⁵

Hanel uspořádal několik vlasteneckých výletů. Roku 1974 to byla *Pocta Bedřichu Smetanovi – oslava roku české hudby* [16], ve spolupráci se skupinami The Plastic People of the Universe a Sen noci svatojánské band. Jednalo se o výprava členů KŠ k pramenům Vltavy a následný návrat podél toku se zastávkami na hraní jednotlivých pasáží ze Smetanovy Vltavy. Ve stejný rok proběhlo i *Buzení Blanických rytířů*. Vystoupení na Blaník za doprovodu skupin The Plastic People of the Universe a Sen noci svatojánské band, které hráli „do ouška“ spícím blanickým rytířům.⁷⁶

Jen na papíře zůstal plán roku 1976 *expedice na Gerlach*. Vyfabulovaná zpráva o výpravě popisuje fáze přípravy, fyzickou zdatnost jednotlivých účastníků i žádosti o příspěvek zaslané popovým zpěvákům.⁷⁷

Absurdita některch aktivit a hraní si členů KŠ vyvrcholilo roku 1977, kdy se Sen noci svatojánské band objevil v Československé televizi, jako odstrašující příklad pro mládež s originálním pojetím písně *Už troubějí na horách jeleni* a přitom pili pivo. Mikoláš Chadima celé vystoupení považoval za vrchol recese „...androšský mařeny v tyroláčích, ověšený dechovými nástroji jako opravdická dechna, někteří krátké kalhoty s padacím mostem, bílé podkolenky, a k tomu freak-outová dechovka doplněná sborem ze sálu.“⁷⁸

Olaf Hanel emigroval do Rakouska a poté do Kanady roku 1978.⁷⁹

Naděžda Plíšková se zabývala grafikou, kresbou, plastikou, keramikou i poezií. Celý jejím dílem prostupuje tematika „hospodské romantiky“ [17]. Její tvorba mělo často gastronomický námět – *Symfonie pro královskou večeři, 4 porce dršťkové polévky přes ulici,*

⁷⁴ Pavlína MORGANOVÁ: Akční umění, Olomouc, 2009, 93

⁷⁵ Ibidem 47-48

⁷⁶ Idem

⁷⁷ Olaf Hanel in: K.Š. Křižovnická škola čistého humoru bez vtípu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

⁷⁸ Mikoláš CHADIMA: Alternativa: svědectví o českém rock'n'rollu sedmdesátých let, Brno 1993, 149

⁷⁹ Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950 -1999, H, Tomáš Malý (ed.), Ostrava 1999, 65

Malé a Velké pivo, 7 litrů gulášové polévky (obrovská lžice naplněná skutečnou polévkou). Od roku 1975 publikovala svou literární tvorbu v samizdatových časopisech.⁸⁰

Helena Pospíšilová - Wilson [18] [19] [20] se roku 1967 seznámila v Londýně se svým budoucím manželem Paulem Wilsonem, který se v zájmu svého studia totalitních režimů do Československa přestěhoval. Wilson vystupoval s The Plastic People of the Universe, Helena zachycovala život kulturního undergroundu. Ke KŠ se dostala přes Karla Nepraše, kterému dokumentovala jeho práci, Wilson se zase přátelil s Janem Steklíkem.⁸¹ Jak sama přiznává, její fotografie zachycují spíše optimističtější pohled na život v undergroundu. V květnu roku 1977 byl Wilson vyhoštěn, v prosinci ho následovala i jeho žena. Po emigraci do Kanady zachycovala život indiánských umělců v rezervacích a zakázaných kubánských umělců.⁸²

---

⁸⁰ Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950-2003, Pau-Pop, Alena Malá (ed.), Ostrava 2003, 252

⁸¹ Karel OUJEZDSKÝ: Helena Wilsonová - fotografka happeningů a pražského undergroundu 70. let, pořad Mozaika, Český rozhlas

⁸² Robert CANDRA: Helena Wilsonová – fotografie, Radio Wave

6. Zorka Ságlová

Zorka Ságlová se narodila 14.srpna 1942 v Humpolci. Před nástupem na Vysokou školu uměleckoprůmyslovou v Praze pracovala v Bytexu v Rumburku. Informace o trendech ve světovém umění získávala od svého bratrance Jiřího Padrty, který ji pravděpodobně nasměroval k myšlenkám dusseldorfské skupiny ZERO⁸³ a Yvese Kleina. Přesto byla celý život individualitou, nepatřila k žádnému uměleckému proudu ani skupině.

V letech 1961-1966 studovala v textilním ateliéru u prof. Kybala. Roku 1964 se provdala za fotografa Jana Ságla.

V 60. letech převažovala v její tvorbě geometrická abstrakce. Za výstavu *Někde Něco* ve Špálově galerii roku 1969 byla veřejností i tiskem odsouzena. Ojedinelé bylo její propojení happeningu s land-artovými akcemi. Při nich spolupracovala s uzavřenou skupinou lidí, většinou svými přáteli.

Okupace roku 1968 ji zastihla na putovní výstavě *Nová citlivost*, kterou pořádala skupina Křížovatka⁸⁴ v Brně, Karlových Varech a Praze, kde vystavovala objekty s koulemi např. *Bez názvu (1968)* – žlutá krychle z překližky z níž padají bílé koule.⁸⁵

Koule byla i jádrem její akce *Házení míčů do Průhonického rybníka Bořín [21]*, která proběhla v dubnu roku 1969. Z 37 míčů, které k *Házení* použila dvacet sedm míčů z jejího staršího rozebraného objektu.⁸⁶Vzhledem k tomu, že bylo potřeba více účastníků, byly na akci pozvány skupiny the Primitives Group a The Plastic People of the Universe, se kterými se Jirous seznámil den předtím. Na rybník byly vhozeny modré, zelené a oranžové gumové míče, které se náhodně seskupovaly působením větru, čímž vznikala proměňující se plastika.⁸⁷

V srpnu 1969 se konala již zmiňovaná výstava *Někde Něco*. Prezentace děl manželů Ságlových a Kolářových měla největší návštěvnost roku. Ján Ságla zde představil fotografie ze života The Primitives Group a The Plastic People of the Universe, jeho žena Zorka vystavovala v suterénu ve dvou místnostech *environment Seno – sláma[22] [23] [24]*. V první místnosti bylo seno, které chodili členové PPU večer či před bouřkou kopit, ve druhé místnosti balíky žluté slámy a zelené balíky sušené vojtěšky. Trousením sena vznikala na podlaze

⁸³ Skupinu Zero založili němečtí umělci Otto Piene a Heinz Mack roku 1957. Snažili se propojovat technickou moderní civilizaci s přírodou. Spolupracovali i s Y.Kleinem. Česlý rozhlas, pořad Mozaika, 22.7.2002

⁸⁴ Výtvarná skupina Křížovatka byla založena roku 1963. Programovým ředitelem byl Jiří Padrta. Skupina kladla důraz na opozici k informelu, vyzvihovala racionalitu, dynamiku moderní doby či technické vynálezy. Členy byli např. manželé Kolářovi, Karel Malich, Otakar Slavík, Zdeněk Sýkora aj. <http://cmvu.cz/cz1223e4>, vyhledáno 11.7.2010

⁸⁵ Jiří VALOCH: Cesta tvorby Zorky Ságlové in: Zorka Ságlová, Milan Knížák (ed.), Praha 2006, 17

⁸⁶ Lenka BUČILOVÁ: Zorka Ságlová, Praha 2009, 17

⁸⁷ Ivan Martin JIROUS: Pravdivý příběh Plastic People, Praha 2008, 85

náhodná struktura.⁸⁸ Atmosféru dotvořily zvuky lučních kobylek a reprodukováná rocková hudba. Ságlová tím vnesla selské a venkovské rituály do života velkoměsta.

Pocta Gustavu Obermanovi proběhla nedaleko Humpolce v březnu roku 1970. Společně se svým manželem, manžely Jirousovými a Milanem Hlavsou naplnili igelitové pytle jutou a benzínem a poté zapálili. Ohně vytvořili ve sněhu krátery, snad podobné těm, které vytvářel pliváním ohně místní švec Oberman na protest proti německé okupaci, dokud nebyl dopaden.⁸⁹ Můžeme se jen domnívat, zda chtěla Ságlová stejným způsobem vyjádřit odpor proti okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy. Na husitskou legendu - kdy ženy rozhodly bitvu u Sudoměře tím, že nakladly kusy látky na mokřiny, vojska do mokřin vjela a husité je tak snadněji pobili- navázala o dva měsíce později Ságlová akcí *Kladením plín u Sudoměře* [23] [24]. Spolu s Josefem Janíčkem, Ságlem, Jirousovými a Milenou Lamarovou nakladly na trávu 700 bílých plín do tvaru trojúhelníku.⁹⁰

V říjnu 1972 proběhla akce věnovaná pražskému prvorepublikovému drogistovi *Fafejtovi*, který prodával prezervativy pomocí roztomilých sloganů. Ty inspirovaly Ságlovou k akci na Tvrzi Vřísek u České Lípy. Se svými přáteli a příznivci PPU nafoukla asi 500 prezervativů v prvním patře zříceniny, z kterého byly poté všechny vypuštěny ven. Ve spojení se světlem vytvářely zvláštní barevné struktury. Akce byla zakončena skupinovou fotkou.⁹¹ Po rozpadu The Primitives Group chtěl Jirous se Ságlem založit skupinu Fafejta gums a slogany drogisty Fafejta zhudebnovat.⁹²

*Nemuselas k zemi klesat,
Lepší mohl být Tvůj los,
Kdyby Tvůj hoch používal,
Od Fafejty Primeros.*

Fafejtův Primeros dáme –li lidu, nepozná zklamání, nepozná bídu.

Odsouzení jejího environmentu Seno-Sláma na výstavě Někde Něco, společné aktivity s jejím bratrem a proces se členy PPU zapříčinily zákaz vystavování a uvrhnutí do izolace.⁹³ V ústraní započala roku 1976 obtížnou a osamocenou cestu tkaní gobelínů. Realizovala cyklus

⁸⁸ Národní galerie, <http://www.ngprague.cz/cz/1085/sekce/studijni-materialy/>, vyhledáno 11.5.2010

⁸⁹ Lenka Bučilová: Zorka Ságlová, Praha 2009, 21

⁹⁰ Idem

⁹¹ Pavlína MORGANOVÁ: Akční umění, Olomouc 2009, 49-50

⁹² Ivan Martin JIROUS: Pravdivý příběh Plastic People, Praha 2008, 90

⁹³ Věra JIROUSOVÁ: Zorka Ságlová in: , <http://artlist.cz/?id=499>, vyhledáno 17.5.2010

tří tapisérií s názvem „Historie umění“. Starověk představovala tapisérie *Krajina se sfingou* (1979), středověk *Krajina s modrým králíkem* a moderní umění skandální *Pocta Rudolfovi Schlatauerovi*⁹⁴, kdy na gobelínu zobrazila letící comicsovou postavu Batmana (1981).⁹⁵

Středověký motiv králíka ji natolik zaujal, že ho začala nejen zobrazovat ve své tvorbě, ale sbírala i informace ke králičí mytologii a jeho vývoji v umění. Tak vznikla např. *Králíkárna* (1980), *Velká králíkárna* (1981-82) [27] či *Krajina s měsícem* (1983-84).

V období umělecké vydědění 1976-1986 pracovala na tapisériích a rozvinula téma králíka. Díky práci Jana Ságla pro Artcentrum, mohla roku 1985 vycestovat do Německa a Francie a zkoumat tamější výtvarnou scénu.⁹⁶ Kolem roku 1983 se znovu obrátila k malbě a dále rozvíjela motiv králíka. Vrchol její tvorby je série obrazů na damašku s názvem *Sheilas* (1998-2001), dle keltské bohyně plodnosti. Vzor damašku drobnými malířskými zásahy mistrně využila a zerotizovala do podoby ženského pohlaví. Součástí jejího díla jsou i drobné asambláže, koláže i plakáty pro hudební skupinu PPU.

Zorka Ságlová zemřela roku 2003.

---

⁹⁴ Rudolf Schlatauer (1861-1915) byl moravský gobelínář a malíř.

⁹⁵ Jiří VALOCH: Cesta tvorby Zorky Ságlové in: Zorka Ságlová, Milan Knížák (ed.), Praha 2006, 23

⁹⁶ Lenka BUČILOVÁ: Zorka Ságlová, Praha 2009, 11

7. MILAN KNÍŽÁK A AKTUAL

Ačkoliv se sám Milan Knížák (nar. 1940) do undergroundu nezařazuje, jeho působení na český underground je nezpochybnitelné a je dokonce nazýván „králem mániček“.

Svou první samostatnou výstavu měl již v roce 1958 v kulturně společenském středisku v Mariánských lázních. Krátce po zahájení svých vysokoškolských studií v Praze. Začal působit na pražské prostředí a především okolí svého bytu na Novém Městě, „krátce trvajících výstavami“ z nalezených věcí i svými demonstracemi a manifestacemi. Knížák nepovažoval tyto výstavy za umění, chtěl jen účastníky a nepřipravené kolemjdoucí vytrhnout z šedi běžného života.⁹⁷

Znechucen nad tehdejším oficiálním uměním založil roku 1964 Knížák spolu se Soňou Švecovou (nar. 1946), Jan Trtílkem (nar. 1938) a bratry Janem Mariou (nar. 1943) a Vítem Machovými (nar. 1945) uměleckou skupinu *Aktuální umění*. Snažili se pracovat s netradičními výtvarnými prostředky - umění převedli z ateliérů do ulic, odmýtizovali happening, dokonce vydávali samizdatový časopis *Aktuální umění*. Později se ke skupině přidává Robert Wittman (nar. 1945). Sám Knížák se snažil potlačit osobu tvůrce a organizátora na minimum a pro happening používá označení „nutná činnost“. Happeningů Aktualu se zúčastňovalo kolem 40-60 lidí, kvůli časové náročnosti se konaly většinou v neděli.⁹⁸

Jedna z prvních větších akcí v Praze byla *Procházka po Novém Městě – Demonstrace pro všechny smysly* 13. prosince 1964. Šlo o uspořádání a zdůraznění banální lidské činnosti jakou je procházka po Novém Světě pro přátele i náhodné kolemjdoucí [28]. Pro účastníky byla připravena jakási zastavení – plastika ze starých šatů visící na lampě, kontrabasista hrající vleže na dlažbě, či zavření do malé místnosti kde byla vylita voňavka, i jejich šaty byly ozvláštněny přidanými prvky.⁹⁹ Parfém, který přivezl z Ruska Jan Ságl, byl použit i při vystoupení PPU a The Primitives Group. 16. prosince 1964 provedl Knížák *Demonstraci jednoho* [29]. Ve zvláštním rudozeleném kabátu si četl knihu, vytrhával z ní přečtené stránky, které poté spálil, uklidil, převlékl se a odešel. U sebe měl nápis „Prosím kolemjdoucí aby, pokud možno, při procházení kolem tohoto místa kokrhali“. ¹⁰⁰ Přihlížející lidé tím byli přímo vtáhnuti do procesu tvorby a umění vyšlo z galerií do ulic. V průběhu roku 1965 vymýšlel několik akcí-her.

Rituální charakter měla *Druhá manifestace aktuálního umění* konaná 23. května 1965. Asi 70 účastníků nejdříve vyslechlo Knížákovu přednášku na téma: Druhý atomový výbuch

⁹⁷ Jindřich CHALUPECKÝ: Na hranicích umění in: *Génius Milana Knížáka*, Milan Knížák (ed.), Praha 2010, 19

⁹⁸ Jaroslav KOŘÁN: *Happening včera a dnes* in: *Sešity*, Petr Kabeš (ed.), Praha 2009, 71

⁹⁹ Milan KNÍŽÁK: *Génius Milana Knížáka*, Praha 2010, 34-35

¹⁰⁰ *Ibidem*, 36-37

v Číně a jeho vliv na vývoj umění, poté stěhovali nábytek, házeli po sobě papírovými koulemi, a účastníci se vydání 3. čísla časopisu Aktuální umění a papírový nepořádek po sobě uklidili. K obědu dostali účastníci pečené brambory u fotografií z terezínského ghetta.

Na konci manifestace předvedla za Knížákova zpěvu lidových písní Soňa Švecová striptýz, a kusy oblečení odhazovala do ohně. Nakonec zůstala oblečena jen v černém trikotu a vyzvala ostatní, aby také oni odhodili své věci do ohně.¹⁰¹ Jindřich Chaloupecký, který se Druhé manifestace zúčastnil, popisuje její konec takto „*Potom už Soňa z kruhu diváků utekla. Ti zůstali tam ještě pár dlouhých chvil mlčky stát: okouzleně se dívali do plápolajícího ohně, poslouchali jeho praskot a nejasně si uvědomovali, že v tom nudném a kalném poledni sychravé městské neděle, pár kroků od široké třídy, odkud k nim chvílemi zazníval hluk projíždějících tramvají a aut, se před nimi odehrál v symbolické podobě archaický rítus upálení panny.*“¹⁰²

I pozdější Knížákovy happeningy měly obřadní formu – *Ležící obřad*, *Obtížný obřad* či *Kamenný obřad* z roku 1971, který zdokumentoval D. Zborník.¹⁰³

„*V opuštěném lomu jsou z kamenů sestaveny kruhy. Každý pracuje na svém. Potom v kruhu mlčky stojí: sedí: nakonec vyryje do země uvnitř kruhu magické znamení a za tichého, monotónního bzučení odejde s ostatními (kteří dělají totéž) na skálu nad lomem, odkud pozoruje kamenné kruhy na dně lomu.*“¹⁰⁴

Použití živého zvuku v poslední fázi obřadu má přímou spojitost se skupinou Aktual – bzučení bylo i jednou z jejich skladeb.

Posledním z obřadů byl *Tajný obřad* provedený o rok později. Všechny Knížákovy obřady se vyznačovali snahou o přeměnu mysli a vnímání svého nitra účastníků.

Roku 1965 se název skupiny mění na *Klub Aktual*, aby se nakonec přerodil ve volné hnutí *Aktual*. Z Aktualu odchází bratři Machovi, ale Knížák na sebe navázal množství mladých lidí. Ze strany státní moci docházelo k neustálým snahám zamezit, či alespoň přerušit akce Aktualu, a pro Knížáka se pobyt v Praze stal nebezpečným. Od roku 1966 byl veden jako „nepřítel lidu“. Proto se odstěhoval vesnice Krásné u Mariánských lázní, kraje svého dětství.

Narozdíl od Křižovnické školy čistého humoru bez vtipu, která byla spíše uzavřenou společností, měly akce Aktualu mimopražský přesah, jeho odnože byly v Bratislavě, Ostravě i Holandsku a USA.

¹⁰¹ Milan KNÍŽÁK: *Génies Milana Knížáka*, Praha 2010, 41-42

¹⁰² Jindřich CHALUPECKÝ: *Na hranicích umění* in: *Génies Milana Knížáka*, Milan Knížák (ed.), Praha 2010, 15

¹⁰³ Česká televize, pořad *Bigbít*, vysíláno 7.5.2010

¹⁰⁴ Pavlína MORGANOVÁ: *Akční umění*, Olomouc 2009, 36

Stejně jako umělci z okruhu KŠ cítil Knížák potřebu vyjadřovat se nejen výtvarným uměním ale i hudbou. Roku 1967 zakládá hudební skupinu Aktual, ve které píše hudbu, texty i vymýšlí prezentaci kapely při koncertech. Roku 1968 odjel Knížák na pozvání skupiny Fluxus do USA, o rok později ho následoval i Jan Maria Mach.

V USA provedl Knížák dva ze svých „obřadů“ Lying ceremony (Ležící obřad) [30] a The difficult ceremony (Obtížný obřad).¹⁰⁵ Po návratu roku 1970 byl Knížák stíhán státní bezpečností, jsou mu znemožněny veškeré aktivity, a tak vydělával prodejem vlastních děl a restaurováním loutek. Aktual zanechal činnosti roku 1973. Roku 1979 odjel Knížák na studijní pobyt do Německa, a v roce 1983 přednáší na hamburské Hochschule für Bildende Kunst. V 80. letech se věnoval tvorbě šperků, nábytku, experimentoval s hudbou i architekturou. V letech 1990-1996 působil jako rektor na Akademii výtvarných umění v Praze, od roku 1999 je ředitelem Národní galerie.

7.1 Hudební skupina Aktual

Aktual is holding hands, making love, being together

Keeping together

Aktual is now

Is you

Hudební skupina Aktual vznikla v Mariánských Lázních roku 1967. Její tvorba se dá rozdělit do dvou etap – do Knížákova odjezdu do USA roku 1968 (do té doby však odehráli jen tři koncerty) a od roku 1970 do 1972 kdy Aktual nahrál 19 písní – dnes vydané pod názvem *Atentát na kulturu*.

Knížák byl do nově vznikající skupiny pozván mladíky, kteří neměli žádné hudební zkušenosti a potřebovali pomoci s tvorbou. Knížák vymyslel název Aktual, texty, hudbu a i zpíval. Později přišel do skupiny i J. M. Mach, který byl dobrým bubeníkem. Inspiraci čerpal z rockové i vážné hudby. Skupina Aktual chtěla rockové publikum oslovit, ale zároveň ho z rocku vyvést a ukázat jiné dimenze, proto s hudbou propojovali akční umění.¹⁰⁶ Knížák nesouhlasil s tehdejším trendem, kdy všechny kapely zpívaly anglicky, proto své texty psal

¹⁰⁵ Milan KNÍŽÁK: *Génius Milana Knížáka*, Praha 2010, 50-53

¹⁰⁶ Milan KNÍŽÁK, *Písně kapely Aktual*, Praha 2003, 9-11

česky a heslovitě. Písně byly hudebně velmi jednoduché, jeden až dva akordy. Písemné zápisy skladeb Aktualu byly umělecky ztvárněny [31].

Regulární součástí vystoupení bylo využívání zvuků nejrůznějších předmětů – sirény, bouchání do kolejnic, kbelíky se sklem, štípání dříví či motocykl.

Aktual měl několik společných koncertů s The Plastic People, hudebně však nebyl nikdy zcela pochopen, což se projevilo např. při koncertu roku 1971 v Suché, kdy byli PPU s nadšením přijati publikem, zatímco vystoupení Aktualu zaujalo jen členy PPU a Jana Ságla, který koncert zdokumentoval fotografiemi a videozáznamem.

Za dobu existence odehrála skupina jen osm veřejných koncertů, často přerušovaných - veřejnou bezpečností či z pouhého nezájmu publika - po několika prvních písních.

Roku 1971 v Music F klubu proběhl první koncert [32] obnoveného Aktualu, při němž Knížák destruoval pódium vrtačkou, sekal dřevo a házel ho do publika. V písni Vyznání byl použit motocykl a barevná světla. Tohoto koncertu se zúčastnil i Jindřich Chaloupecký, který poté řekl, že ve srovnání s Aktuaem, jsou The Plastic People of the Universe kavárenská kapela.¹⁰⁷

Josef Vondruška ze skupiny Umělá Hmota na tento koncert vzpomíná: „*V další skladbě jeden z Aktuálů rozštípal špalek a polena házel do publika. Myslel jsem, že to dělá jenom tak jako, a aby mi nic na scéně neuteklo, nesklonil jsem jako většina ostatních hlavu. Jedno z polen mě zasáhlo do brady a já si ve vteřině uvědomil, že nedělají žádný psychedelic, ale až kurevsky surrealistický happening.*“¹⁰⁸

Poslední koncert proběhl roku 1972 ve Slovanském domě v Mariánských lázních. Dle Jirouse může za rozpad kapely nepřímo složitá Knížákova osobnost, kdy i přes to, že propagoval Aktual jako skupinu, zůstával stále „nepochopeným“ individualistou.¹⁰⁹ Jak sám Knížák přiznává, kapelu vedl velmi nesmlouvavě tvrdou rukou.

*Nebudte dogmatictí. (...) Absolutní volnost, je ten nejprůzračnější vzduch.*¹¹⁰ (Milan Knížák)

¹⁰⁷ Ibidem, 23

¹⁰⁸ Martin PILAŘ: Underground, Brno 2002, 70

¹⁰⁹ Ivan Martin JIROUS: Pravdivý příběh Plastic People of the Universe, Praha 2008, 12

¹¹⁰ Josef VONDRUŠKA: A bůh hrál rock'n'roll, Praha 1996, 88

Závěr

Anglické slovo underground má v překladu několik významů – podzemí, podzemní dráha ale i život v ilegalitě. A právě smysl slova underground jakožto bytí v ilegalitě byl na území České republiky bezezbytku naplněn. Především intelektuálové a umělci se snažili proti režimu bojovat svou tvorbou.

Výtvarné projevy v prostředí českého undergroundu mají spojující prvek – vždy se snaží zapojit diváka do děje, vytrhnout ho z jeho všedního života a donutí ho k zamyšlení o smyslu svého konání.

Ať už se jedná o polévání vodou a zamotání do sítě, jako to udělal s publikem Dušan Kadlec při koncertu The Primitives Group, těsná blízkost ohně při vystoupení The Plastic People of the Universe spolupracujících s manžely Ságlovými, venkovský motiv environmentu Seno sláma Zorky Ságlové či Demontrace pro všechny smysly Milana Knížáka.

Na lidské smysly působilo i znázornění přírodních živlů – země, ohně, vody a vzduchu.

Můžeme se domnívat, že Zorka Ságlová se při tvorbě inspirovala spoluprací se skupinou The Plastik People a jejich Fish and Bird feastu. I ona později použila přírodních živlů ve svých land-artových akcích.

Propojení hudby a výtvarné složky je v tomto případě logické. Hudba útočí na divákovi smysly hned několikrát – nasloucháme textu, pohybujeme se do rytmu, vnímáme samotnou zvukovou stránku a sledujeme své okolí.

Svou roli zde měla i mystika a rituálnost - v době komunismu další utlačovaná stránka přirozeného lidského života – prvky kabaly, obětí, obřadů a mysticismu se objevili v tvorbě všech undergroundových umělců.

Zvláštním prvkem je i destrukce – úmyslné ničení a zapalování vybavení koncertních sálů či předem připravených předmětů jako pytle juty v Poctě Gustavu Obermanovi Zorky Ságlové. V případě Aktuálu a Sen noci svatojánské bandu se nejednalo se jen o destrukci hmotných věcí, ale i zvukové podoby písní. Milan Knížák záměrně narušoval gramofonové desky, které pouštěl, Sen noci svatojánské band si pohrával s celkovou kompozicí skladeb.

Hospodské prostředí, kde se umělci mohli cítit relativně svobodně vybízelo k pořádání akcí spojených s atmosférou pivnice, čehož je důkazem Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu.

Velkou roli sehrál humor a vtip. V době, která chytrému humoru nepřála, bylo jistě velice důležité pro lidskou psychiku mít se čemu zasmát a odpoutat se tak od tíživosti situace.

Veškeré výtvarné aktivity mimo socialistickým státem podporovaného výtvarného umění byly potlačovány, dezinterpretovány, zešměšňovány i kriminalizovány.

Propojení, která mezi pronásledovanými umělci všech kulturních odvětví vznikala, dávala vzniknout nečekaným spolupracím i propojování různých druhů umění.

Seznam použité literatury a odborných pramenů:

monografie:

- BÁRTA Jan: Dana Němcová, Praha 2003
- BUČILOVÁ Lenka: Zorka Ságlová, Praha 2009
- HANEL Olaf: Rudolf Němec, Praha 1993
- HAVEL Václav: O lidskou identitu, Praha 1990
- CHADIMA Mikoláš: Alternativa : Svědectví o českém rock'n'rollu sedmdesátých let (od rekvalifikací k « nové vlně se starým obsahem », Brno 1993
- JIROUS Ivan Martin: Magorova summa, Praha 1998
- JIROUS Ivan Martin: Magorův zápisník, Praha 1997
- JIROUS Ivan Martin: O české undergroundové kultuře 70. a 80. let, in: MACHOVEC Martin (ed) Pohledy zevnitř, Praha 2008, 73-81
- JIROUS Ivan Martin: O české undergroundové literatuře 70. a 80. let, Praha 1990
- JIROUS Ivan Martin: Pravdivý příběh Plastic People, Praha 2008
- KNÍŽÁK Milan: Génieus Milana Knížáka, Praha 2010
- KNÍŽÁK Milan: Písně kapely Aktual, Praha 2003
- MORGANOVÁ Pavlína: Akční umění, Olomouc 2009
- PELC Jan: Bez ohňu je underground, Praha 1992
- PILAŘ Martin: Underground, Brno 2002
- PUTNA MartinC.: My všichni buřiči a měšťáci, Praha 1994
- SRP Karel: Vyjímečné stavy, Praha 1994
- VONDRUŠKA Josef: A bůh hrál rock'n'roll, Praha 1996

sborník:

- ALAN Josef (ed.): Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945-1989, Praha 2001
- BÉNAMOUE Genevieve: L'art aujourd'hui en Tchechoslovaquie, Paris 1979
- JIROUSOVÁ Věra (ed.): K.Š. Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu, Hradec Králové 1991
- MACHOVEC Martin (ed.): Pohledy zevnitř, Praha 2008

řada:

- DĚJINY ČESKÉHO VÝTVARNÉHO UMĚNÍ VI (1958-2000), VI/1, Rostislav ŠVÁCHA/Marie PLATOVSKÁ (ed.), Praha 2007
- Slovník českých a slovenských výtvarných umělců H, 1950-1999, Zbyšek Malý (ed.) Ostrava 1999
- Slovník českých a slovenských výtvarných umělců Ml-Nou, 1950-2002, Alena Malá (ed.) Ostrava 2002
- Slovník českých a slovenských výtvarných umělců Pau-Pop, 1950-2003, Alena Malá (ed.) Ostrava 2003
- Slovník českých a slovenských výtvarných umělců Sh-Sr, 1950-1995, Zbyšek Malý (ed.) Ostrava 1995
- Slovník českých a slovenských výtvarných umělců St-Šam, 1950-2003, Alena Malá (ed.) Ostrava 2003

Diplomová práce:

- CIMBÁLKOVÁ Anna: Akční umění na moravské scéně do roku 1989 (bakalářská diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně) Brno 2009
- KRÁLÍKOVÁ Eva: Jazzová sekce a výtvarné umění (diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně), Brno 2009
- RADOCHOVÁ PAvlína: Pódiové prezentace undergroundových a alternativních hudebních skupin (bakalářská diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně), Brno 2009

Časopisy:

Ivan Martin JIROUS: Mesaliance či zasnuby mezi beatovou hudbou a výtvarným uměním?
In: Výtvarná práce, č.3. 1968, 8

Sešity, Petr Kabeš, Praha 2009

Rozhovor s Egonem Bondym, in: Vokno 16, Praha 1988, 9

internet:

Nová figurace, http://www.artmuseum.cz/smery_list.php?smer_id=84, vyhledáno 11.7.2010

Performance, <http://artlist.cz/?id=15>, vyhledáno 11.7.2010

Konfrontace,

<http://abartfull.artarchiv.cz/vystavy.php?x=0&y=0&Fnazev=konfrontace&Ftermin=&Finstituce=&Fobec=&Fporadatel=&Fpredmet=>, vyhledáno 11.7.2010

Humpolecbeat, http://humpolecbeat.aspone.cz/HumpaAPPU_CZ.aspx#Humpolecka_stopa, vyhledáno 11.7.2010

RIEDEL Jaroslav: Rozhovor s Michalem Jernekem, in:

<http://guerilla.cz/masurky/mp25/jernek/jernek.htm> , vyhledáno 17.5. 2010

Artarchiv HYPERLINK “<http://artarchiv.cz>“ <http://artarchiv.cz> , vyhledáno 13.4. 2010
Wikipedia, Ivan Martin Jirous,

http://cs.wikipedia.org/wiki/Ivan_Martin_Jirous, vyhledáno 13.4.2010

Juliana Jirousová“ <http://juliana-jirousova.cz/zivotopis.htm>, vyhledáno 13.4.2010

Slovník české literatury, <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1038>, vyhledáno 13.4.2010

Oficiální web The Plastic People of the Universe, <http://www.plasticpeople.eu/>, vyhledáno 17.5.2010

Národní galerie, <http://www.ngprague.cz/cz/1085/sekce/studijni-materialy/>, vyhledáno 11.5.2010

Eugeniální rozhovor o snech i realitě – Eugen Brikcius, in: Revue Dialog, červen 2006, <http://www.dialog.stred.org/clanky/eugen-brikcius/>, vyhledáno 11.5.2010

ČÁP Jan: Recese pod dvouocasým lvem, in: <http://www.readersdigest.cz/rady-a-tipy/spolecnost/recese-pod-dvouocasym-lvem>, vyhledáno 11.5.2010

JIROUSOVÁ Věra: Zorka Ságlová in: <http://artlist.cz/?id=499>, vyhledáno 17.5.2010

http://zpravy.idnes.cz/francouzka-vystavuje-rusky-underground-byly-to-divoke-a-vesele-casy-1jv-/kavarna.asp?c=A100526_162345_kavarna_chu, MF Dnes, vyhledáno 11.7.2010

Land-art, http://www.artmuseum.cz/smery_list.php?smer_id=150, vyhledáno 11.7.2010

České muzeum výtvarných umění, <http://.cmvu.cz/cz1223e4>, vyhledáno 11.7.2010

Audiovizuální prameny:

Česká televize, cyklus Bigbít

Český rozhlas, Karel Oujezdský, pořad Mozaika, Helena Wilsonová - fotografka happeningů a pražského undergroundu 70. let, vysíláno 21.10.2009

Český rozhlas, Karel Oujezdský, pořad Mozaika, Karel Nepraš a přátelé, vysíláno 26.6.2007

Český rozhlas, Karel Oujezdský, pořad Mozaika, Olaf Hanel 65, vysíláno 15.1.2008

Český rozhlas, Karel Oujezdský, pořad Mozaika, Rudolf Němec: Otisky, vysíláno 12.10.2009

Český rozhlas, pořad Mozaika, 22.7.2002

Dokument režiséra Jana Špáty, Země a lidé pro EXPO'70 v Ósace, 1969

Radio Wave, Robert Candra, Helena Wilsonová – fotografie, Radio Wave, 16.10.2009

Záznam koncertu skupiny Aktual v Holubíně, 1972

Obrazová příloha

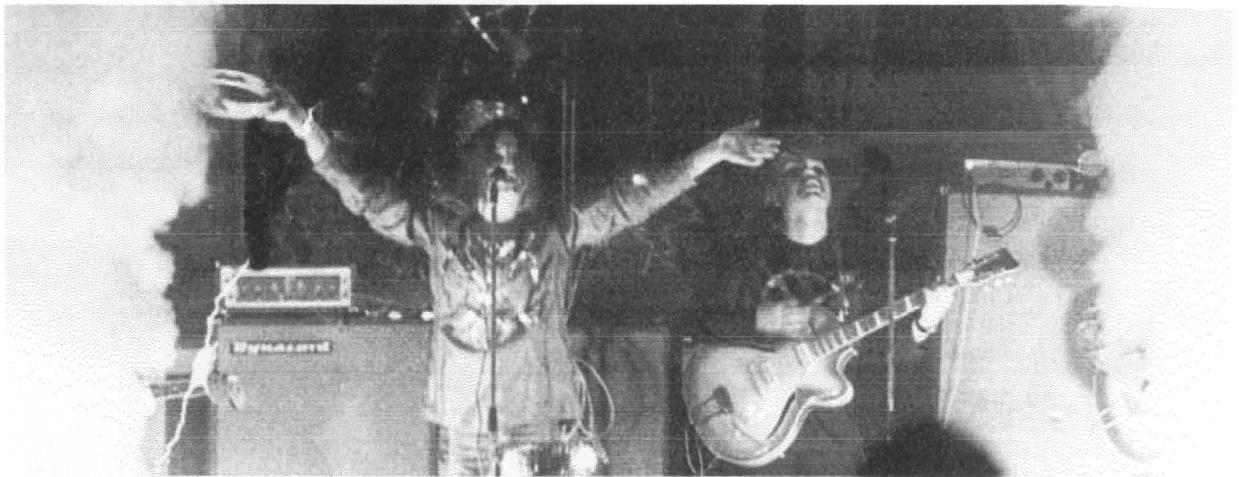
1) Jiří Toman, Novoroční přání 1963, http://www.fotografovani.cz/art/foto_report/clanek885011351.html,
vyhledáno 11.7.2010

2) Andy Warhol a Velvet Underground
<http://www.haightbeat.com/?p=3757>, vyhledáno 11.7.2010

3) Ivan Martin Jirous, <http://www.vons.cz/ivan-jirous> 11.7.2010

4) 1.československý beatový festival, skupina The Primitives group, foto Jan SágI
<http://home.swipnet.se/ivanhajnis/hajnis1.html>, vyhledáno 11.7.2010

5) 2. československý beatový festival, The Primitives Group, Lucerna
<http://home.swipnet.se/ivanhajnis/hajnis1.html>, vyhledáno 11.7.2010

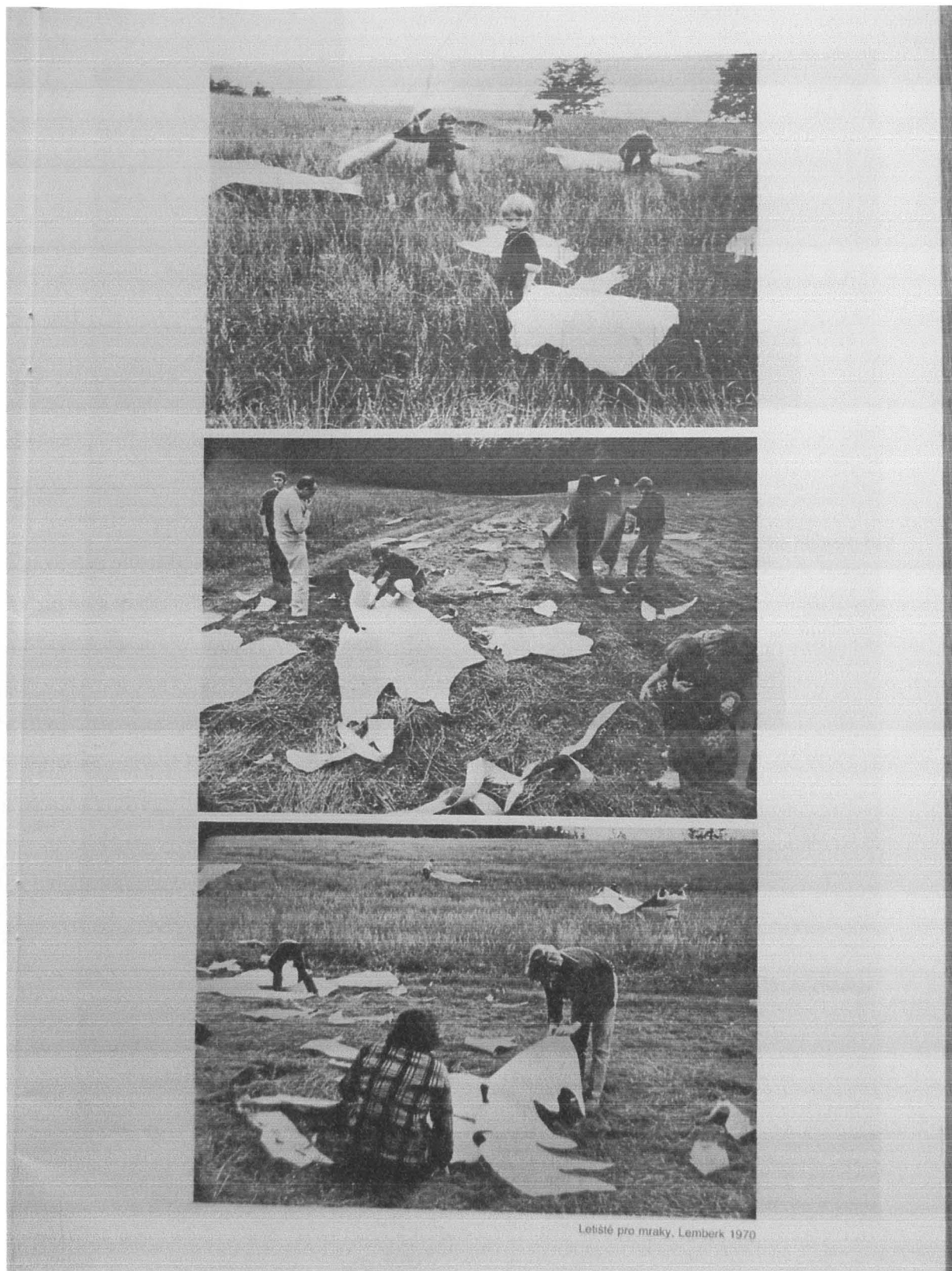
6) Dušan Kadlec, Zorka Ságlová: Bird Feast, dívka ve vitríně, reprodukce z knihy Pravdivý příběh Plastic People, Ivan Jirous, foto Jan SágI, Praha 2008, 28

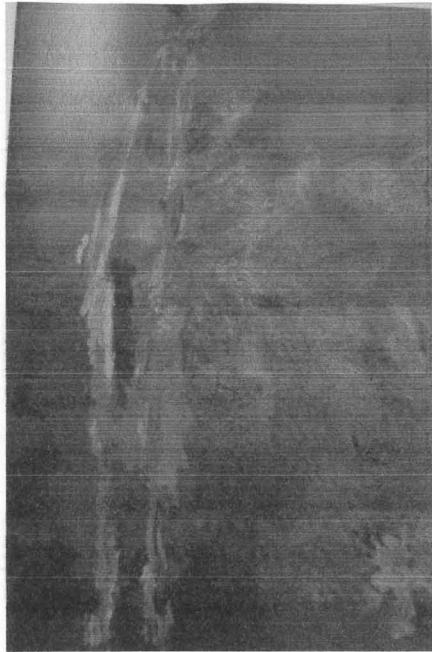
7) Skupina The Plastic People v zámeckém parku ve Valči, reprodukce z knihy Pravdivý příběh Plastic People, Ivan Jirous, foto Jan SágI, Praha 2008, 25

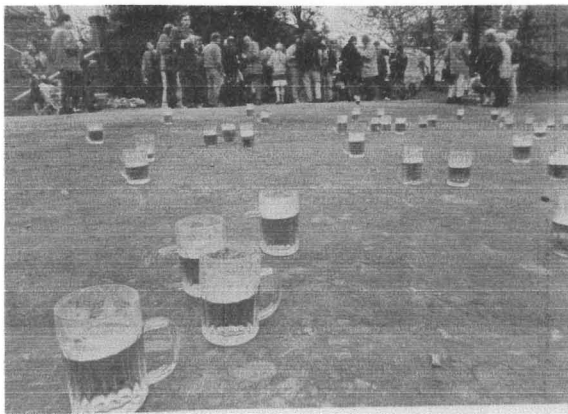
- 8) Helena Wilson : Pivní kalendář Křižovnické školy / listopad, 1972, <http://www.wwg.cz/aktuality/helena-wilsonova-fotografie-galerie-josefa-sudka>, vyhledáno 11.7.2010

9) Jan Steklík: Letiště pro mraky, Lemberk 1970, reprodukce z katalogu K.Š. Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

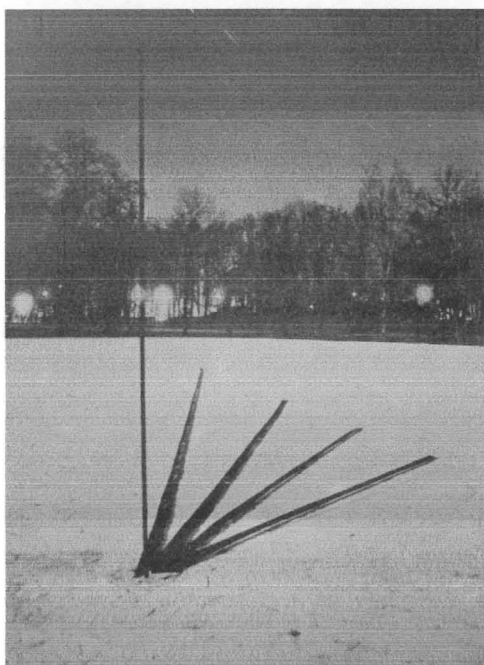
10) Ota Slavík: Odpočinek v povětří 1979, reprodukce z katalogu K.Š. Křížovnická škola čistého humoru bez vtipu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

11) Eugen Birkcius, Zátíší s pivem II., Kampa 1991, reprodukce z katalogu K.Š. Křížovnická škola čistého humoru bez vtipu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

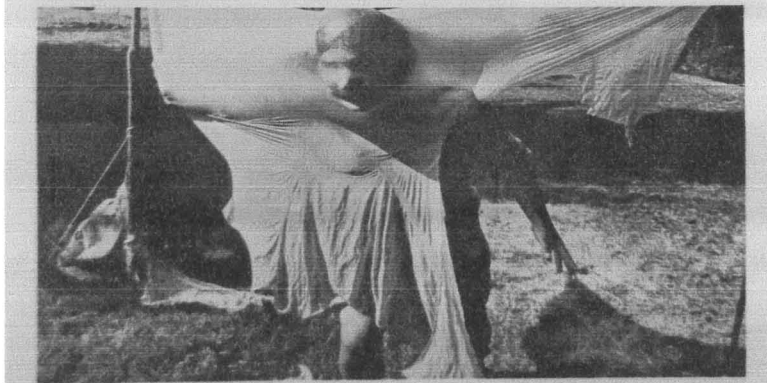
12) Eugen Birkcius, Děkuvzdání, reprodukce z katalogu K.Š. Křižovnická škola čistého humoru bez vtípu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

13) Eugen Birkcius, Sluneční hodiny, 1969, reprodukce z katalogu K.Š. Křižovnická škola čistého humoru bez vtípu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

Kuklení, Roztoky u Prahy 1970

14) Rudolf Němec: Kuklení, Roztoky u Prahy 1970, reprodukce z katalogu K.Š. Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

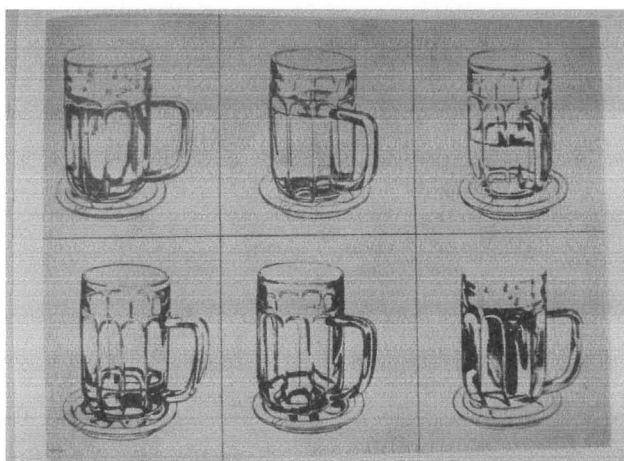
Pocta jasným hvězdám, Melechov 1972

15) Olaf Hanel: Pocta jasným hvězdám 1972, reprodukce z katalogu K.Š. Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

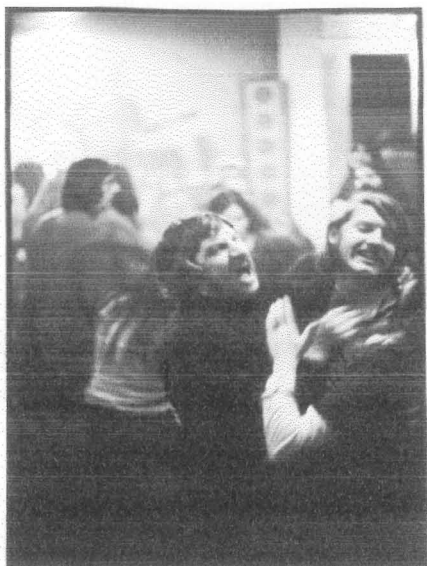
16) Olaf Hanel: K pramenům Vltavy, Pocta Bedřichu Smetanovi, 1974, reprodukce z katalogu K.Š. Křížovnická škola čistého humoru bez vtípu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

17) Naděžda Plíšková: Comics 1970, reprodukce z katalogu K.Š. Křížovnická škola čistého humoru bez vtípu, Věra Jirousová (ed.), Hradec Králové 1991, nepag.

18) Jan Steklík a Duňa Brikciusová, foto Helena Wilson <http://www.wwg.cz/aktuality/helena-wilsonova-fotografie-galerie-josefa-sudka>, vyhledáno 11.7.2010

19) "Peťák" Petr Lampl a Paul Wilson, z představení kapel undergroundu, 1971-75
<http://www.wwg.cz/aktuality/helena-wilsonova-fotografie-galerie-josefa-sudka>, vyhledáno 11.7.2010

20) Členové Křižovnické školy a přátelé u Zbyška Siona v Poličce, 1972
<http://www.wwg.cz/aktuality/helena-wilsonova-fotografie-galerie-josefa-sudka>, vyhledáno 11.7.2010

21) Manželé Jirousovi, Házení míčů do průhonického rybníka Bořín, 1969, reprodukce z knihy Pravdivý příběh Plastic People, Ivan Jirous, foto Jan SágI, Praha 2008, 28

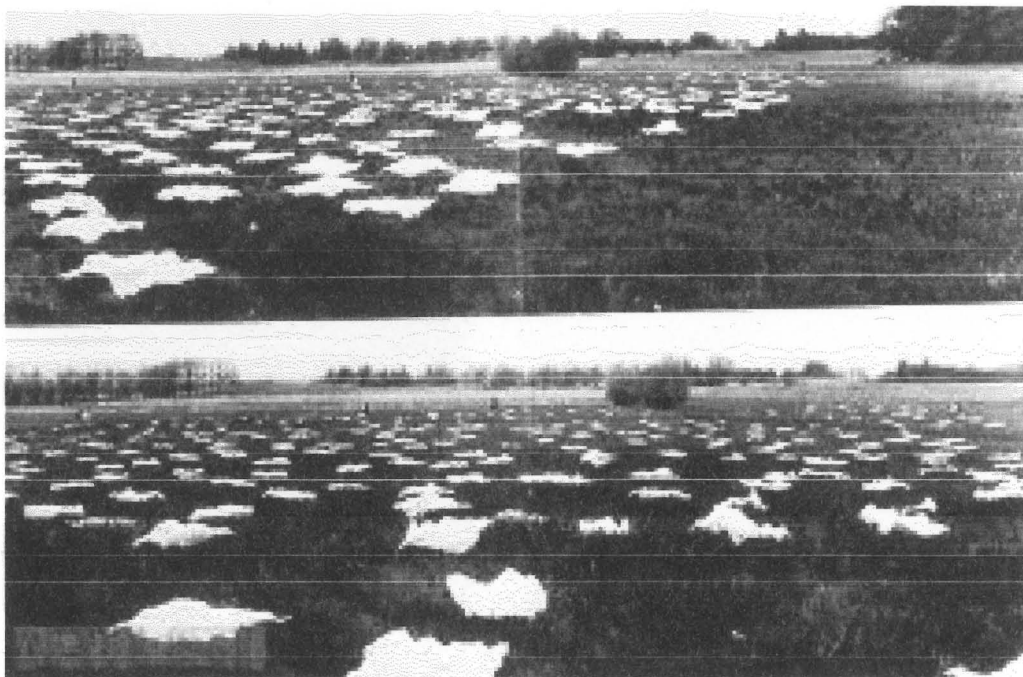
22) Environment Zorky Ságlové Seno-sláma, Špálova galerie, 1979 reprodukce z knihy Pravdivý příběh Plastic People, Ivan Jirous, foto Jan SágI, Praha 2008, 28

23) Environment Zorky Ságlové Seno-sláma, Špálova galerie, 1979, reprodukce z knihy Pravdivý příběh Plastic People, Ivan Jirous, foto Jan SágI, Praha 2008, 28

24) Stoh v Horoměřicích, svracení slámy z environmentu Seno-Sláma Zorky Ságlové, září 1969, reprodukce z knihy Pravdivý příběh Plastic People, Ivan Jirous, foto Jan SágI, Praha 2008, 28

25) Zorka Ságlová: Kladení Plín u Sudoměře, 1970, reprodukce z katalogu Zorka Ságlová, Milan Knížák (ed.), Praha, 2006

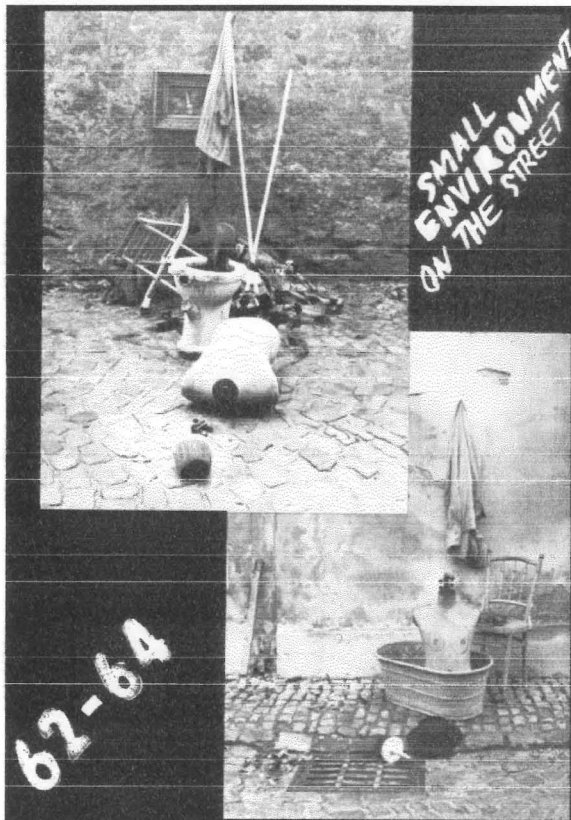

26) Zorka Ságlová: Kladení Plín u Sudoměře, 1970, reprodukce z katalogu Zorka Ságlová, Milan Knížák (ed.), Praha, 2006

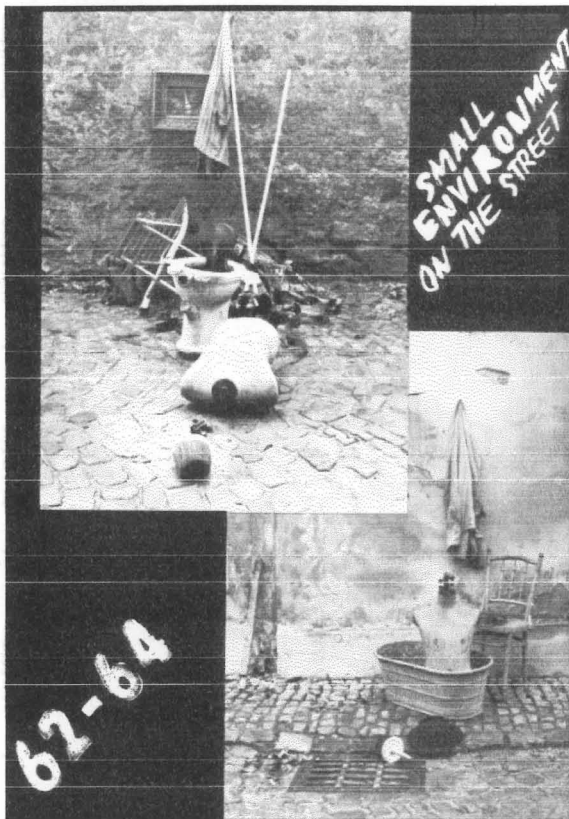
27) Zorka Ságlová: Velká králíkárna, 1981-1982, reprodukce z katalogu Zorka Ságlová, Milan Knížák (ed.), Praha, 2006

28) Milan Knížák: Nový svět, reprodukce z webu Milana Knížáka, <http://www.milanknizak.com//218-prostredina-ulici-a-dvorech/>, vyhledáno 11.7.2010

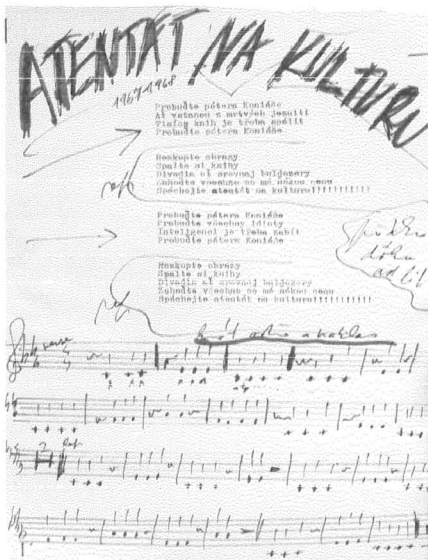
29) Milan Knížák: Demonstrace jednoho, reprodukce z webu Milana Knížáka, <http://www.milanknizak.com//218-prostredi-na-ulici-a-dvorech/>, vyhledáno 11.7.2010

29) Milan Knížák: Nový svět, reprodukce z webu Milana Knížáka, <http://www.milanknizak.com//218-prostredi-na-ulici-a-dvorech/>, vyhledáno 11.7.2010

30) Milan Knížák: Ležící obřad, 1967-1968, reprodukce z webu Milana Knížáka, <http://www.milanknizak.com//218-prostredi-na-ulici-a-dvorech/>, vyhledáno 11.7.2010

31) Milan Knížák: Atentát na kulturu 1967-1968, reprodukce z webu Milana Knížáka, <http://www.milanknizak.com//218-prostredi-na-ulici-a-dvorech/>, vyhledáno 11.7.2010

32) Milan Knížák a skupina Aktual, reprodukce z webu Milana Knížáka, <http://www.milanknizak.com//218-prostredi-na-ulici-a-dvorech/>, vyhledáno 11.7.2010